

Nr. 66, februari 2020

Utrechts
Monumenten
Fonds

De Margarethenhof

Jansveld 4 t/m 20

Steen
Goo
de
v

Colofon

Onderzoek en tekst: *Gerrit van Ingen*

Uitgavebegeleiding en opmaak: *Simon den Daas*.

Illustratie verantwoording

Dirk van Sichem: tekeningen op pagina's 3,12,27,28,29,31

Museum Catharijne Convent/Ruben de Heer: foto van het beeldje op pagina 6

© *Wim van der Ende*: Foto's op pag. 7

Het Utrechts Archief: de overige afbeeldingen

Gerrit van Ingen: kleurenfoto's van het hofje:

Een Utrechtse historische penning: onderzoek en tekst: *Gerrit van Ingen*

foto's van de penning: *Simon den Daas*

Druk: *Practicum Print Management, Soest*.

ISSN: 1383-0279

SteenGoed verschijnt tweemaal per jaar en is een uitgave van

Lange Nieuwstraat 53, 3512 PD Utrecht

030 - 2311761

info@umf.nu

www.umf.nu

 www.facebook.com/UtrechtsMonumentenfonds

NL68 TRIO 0254 7316 78

Steun onze werkzaamheden.

Met uw bijdrage steunt u de werkzaamheden van het Utrechts Monumentenfonds. U ontvangt dan het Jaarverslag, SteenGoed, de Nieuwsbrieven en uitnodigingen voor vergaderingen, lezingen en/of excursies. De minimale bijdrage is € 27,50 per jaar en begunstigers voor het leven betalen € 450,- ineens. Draagt u onze monumenten een warm hart toe: een hogere bijdrage doneren mag natuurlijk altijd.

Als begunstiger van het UMF mag u de giften – onder bepaalde voorwaarden – aftrekken van de inkomstenbelasting. Omdat het UMF een ANBI-status heeft, is deze regeling van toepassing. Meer informatie hierover vindt u op <http://www.utrechtsmonumentenfonds.nl/content/begunstigers>

De Margarethenhof

Inleiding

Vanaf 1988 wordt door de Werkgroep Historisch Onderzoek van het Utrechts Monumenten Fonds (UMF) verslag gedaan van onderzoeken naar monumentale huizen en andere objecten binnen de stad Utrecht. Vaak betreft het woningen die in eigendom zijn van het UMF. Zo is deze uitgave van SteenGoed gewijd aan de Margarethenhof, die tot 1979 in beheer was van de Gemeente Utrecht. Bij akte van 14 juni 1979 kocht de gemeente van de stichting 'Fundatie van het Margarethenhof' het onroerend goed van deze fundatie, met name het complex van kleine woningen gelegen aan het Jansveld te Utrecht, met de nummers 4, 6, 8, 10, 12, 14, 16, 18 en 20, bekend onder de naam 'Margarethenhof'. De koopsom bedroeg f14.720,-.

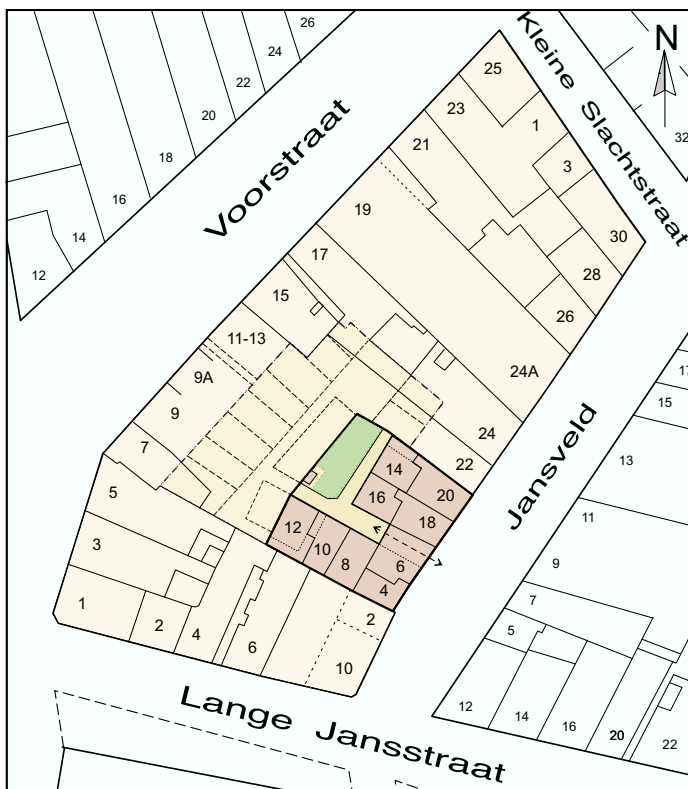
De Gemeente Utrecht werd op die datum dus naast beheerder, ook eigenaresse. Vervolgens werd op 28 juni 1979 door de gemeente het gehele complex in erfpacht uitgegeven aan de stichting 'Het Utrechts Monumentenfonds', dat daarmee in het bezit kwam van een van de oudste instellingen van de stad Utrecht, ontstaan in het jaar 1367 en nu aangemerkt als een Rijksmonument (onder nr. 36175). In dezelfde overeenkomst werd aan het UMF een aantal andere panden in erfpacht overgedragen. De erfverpachter, de Gemeente Utrecht, stelde als bijzondere voorwaarde dat het UMF 'de opstallen overeenkomstig hun monumentale karakter in goede staat zal brengen en houden'. Gelet op het achterstallig onderhoud werd het UMF door de gemeente een eenmalige bijdrage verleend.

In de aangehaalde teksten wordt enerzijds gesproken van Margarethenhof en anderzijds van Margaretenhof (zonder 'h') welke naam voor de fundatie in 1912 ook officieel werd aangehouden. Dit laatste lijkt ons historisch niet juist: het hofje dankt haar naam aan de patrones Margaretha. Overigens is de stichtingsakte niet bekend; althans niet bij de Kamer van Koophandel ingeschreven.

Wat aan het vorenstaande vooraf ging.

Sinds de oprichting van het oorspronkelijke gasthuis, gewijd aan de Heiligen St. Matthias en Margaretha, zijn inmiddels vele eeuwen verstreken en het lijkt daarom goed om eens na te gaan hoe de situatie in de veertiende eeuw in Utrecht was, ten tijde van de stichting van het gasthuis.

Tot aan de achttiende eeuw is Utrecht nooit een echte nijverheids- of fabrieksstad

Huisnummerplattegrond naar de toestand in 2019 met daarin gestippeld aangegeven het complex van de Margarethenhof zoals het "eens" was.

geweest; het leveren van goederen en diensten voor het omliggende platteland en de eigen bewoners kan als Utrechts belangrijkste taak worden beschouwd. De boeren uit de omgeving brachten hun agrarische producten naar de stad en kochten met het daarmee verdiende geld allerhande ambachtsproducten die op de verschillende stadsmarkten verkrijgbaar waren.

De marktterreinen waren veelal te vinden op of in de omgeving van de bruggen over de Oude Gracht. Veel van de van oudsher bestaande straten herinneren ook nu nog aan de handelsactiviteiten van weleer, zoals de Vismarkt en de Zoutmarkt.¹⁾ Ten zuiden van de Visbrug bevond zich de Oude Schoenmakershal; de handel in leerwaren bestond al in de elfde eeuw in Utrecht, de bontwerkers vestigden zich begin dertiende eeuw in de Lichte Gaard.

De boeren waren wel gedwongen om luxe goederen, en de voor hen noodzakelijke werktuigen en gereedschappen in de stad te kopen, vanwege een verbod om op het platteland enige vorm van nijverheid te bedrijven; dit verbod werd eerst rond 1800 opgeheven.

De handelsactiviteiten waren uiteraard ook van belang voor hen die in de stad woonden en werkten. Daarbij valt te denken aan de bisschop en zijn gevolg, de vele priesters, kloosterlingen en andere kerkelijke en burgerlijke ambtsdragers, naast een niet onbelangrijke groep van rijke burgers, edelen en kooplieden.

In 1321 werd de eerste steen gelegd voor de Domtoren, die in 1382 gereedkwam. De afbraak van de romaanse kerk van Adelbold (bisschop van 1010-1026) en de bouw van de gotische Domkerk vorderde gestaag. De overige (parochie)kerken vroegen bij voortduring om aanpassingen en uitbreiding. Ook andere gebouwen in de stad kwamen tot stand, zoals bijvoorbeeld het stadskasteel Oudaen op de Oudegracht. Kortom ook de bouwactiviteiten boden werkgelegenheid en middelen van bestaan voor veel inwoners en hun personeel en/of werknemers.

Maar voor een deel van de bevolking was het leven niet rooskleurig te noemen. Voor hen die ziek werden of te oud om nog werkzaamheden te verrichten, volgde meestal armoede. Onze huidige generatie kent een door de overheid in het leven geroepen zorg bij ziekte, werkloosheid en ouderdom op basis van een (vaak) minimaal bestaansinkomen. Dit systeem kwam eerst na de Tweede Wereldoorlog tot stand.

De mensen die in het veertiende-eeuwse Utrecht woonden en werkten hadden niets van dit alles en waren louter aangewezen op liefdadigheid, meestal verleend door welgestelde medeburgers, die bij leven of na hun dood geld of huizen en landerijen schonken aan diverse liefdadigheidsinstellingen, Wat was de drijfveer daartoe? Misschien uit medeleven met hen die het niet breed hadden, maar veelal toch uit godvrezendheid: het verlenen van onderdak aan zwervers en het 'spijzigen van hongerigen', als voorschot op een plaatsje in de hemel. Er ontstonden in de veertiende eeuw diverse gasthuizen, meestal voor kortstondig onderdak, maar deze voorzagen al snel in een vorm van zieken- en bejaardenverzorging, al dan niet tot stand gekomen op grond van een Bijbelse opdracht (Mattheüs 25 : 35,36, de werken van barmhartigheid).

Ter illustratie volgt hieronder een kleine opsomming uit vorenbedoelde periode:
1307 – Bij de St. Maartensbrug werd door Embrechtzn Pellecussen, heer van Lauwerecht en zijn huisvrouw het H. Geesthuis gefundeerd 'om armen in hun nooddrufft te voorzien'.

1359 – Gijsbert Bakker Weddelopeszn stichtte het Barbara-Gasthuis, op de plaats waar later de Winkel van Sinkel aan de Oudegracht zal verrijzen. Hierachter bouwt Bakker ook het St. Laurentius-Gasthuis.

- 1359 – Ook in dit jaar werd het St. Jobsgasthuis opgericht, als algemeen gasthuis, dat zich later specialiseerde in de verpleging van mensen die leden aan pokken of geslachtsziekten.
- 1366 – Het St. Agatha-Gasthuis werd ingewijd. In dit gasthuis stond een ‘stove’, dat is een kamer ter verwarming van gasten, behoeftigen of arme rondtrekkenden.
- 1367 – De kanunnik Ghysbrecht van Walenborch stichtte het Matthias en Margaretha-Gasthuis, waarop we later zullen ingaan.
- 1367 – Het Apollonia-Gasthuis, ook wel Sinte Gheertruden-Gasthuis geheten, werd vermoedelijk door Arent Willemszn gesticht; ‘vuer ende licht om Goodts wille’, in 1378 ontstond hieruit het Bartholomeus-Gasthuis, toen Willem, Heer van Abcoude en Duurstede het gasthuis onder zijn bescherming nam.
- 1375 – Omstreeks dit jaar is op de Oudegracht, bij de Haverstraat, het St. Jacobs-Gasthuis gesticht, speciaal gericht op pelgrims op hun weg naar het Spaanse Santiago.

De Raad van de Stad Utrecht constateert rond 1400 dat er al zoveel kerken, abdijen, kloosters, enz. in de stad zijn, dat wordt verboden voortaan zonder toestemming een dergelijke stichting in het leven te roepen.

Gijsbrecht van Walenborch – Domkanunnik en scholaster

Wie was deze Gijsbrecht die voor de stad Utrecht belangrijk genoeg was om een straat naar hem te vernoemen? Indien we proberen daarover duidelijkheid te verkrijgen, komen we min of meer in een sprookje terecht: Er was eens een vader, de Utrechts ridder Theodoricus van Walenborch, die twee zonen kreeg en ze waren hem even lief zodat hij ze beiden de naam Gisbertus (Gijsbertus) gaf.

Er was geen sprake van een tweeling en misschien was de eerstgeboren zoon zo zwak, dat een vroegtijdig overlijden kon worden verwacht. Het vernoemen naar ouders of grootouders was toen ook al gebruik, daarom is ook denkbaar dat de twee grootvaders Gijsbertus heetten.

Hoe het ook zij, beiden ontwikkelden zich goed en wel zodanig dat ze buiten de landsgrenzen hun opleiding konden voltooien. In ons land konden zij voor een goede opleiding niet terecht, omdat ons land in die tijd nog geen universiteiten kende: Leiden kreeg in 1575 een universiteit en Utrecht volgde eerst in 1636.

Aangenomen wordt dat ‘onze’ Gijsbrecht de oudste was. Hij werd kanunnik van de Utrechtse Dom en tevens scholaster. In laatstgenoemde functie zal hij belast zijn geweest met de zorg voor het onderwijs aan de Domschool. Zijn jongere broer was als kanunnik en scholaster verbonden aan de St. Salvator- of Oudmunsterkerk, die destijds gelegen was aan de ZW-zijde van de Domkerk, ten dele gebouwd op de fundamenten van het romeinse castellum. Beide broers waren dus als kanunnik verbonden aan de kerk die hen daarvoor had verkozen, voor verschillende taken, naast de zielzorg de beoefening van het openbare koorgebied, overeenkomstig de daarvoor gegeven voorschriften. Kanunniken ontvingen geen salaris maar een vergoeding (prebende genoemd) voor de door hen te verrichten werkzaamheden. Deze prebende werd betaald uit de inkomsten van de kapittelgoederen. Het moge duidelijk zijn, dat deze kanunniken ‘van goeden huize’ moesten zijn en veelal over eigen gelden en goederen konden beschikken. Zo was Gijsbertus Sr. ook werkzaam voor Jan van Arkel, (van 1342-1364 bisschop van Utrecht en van 1364-1378 bisschop van Luik); na diens overplaatsing naar Luik trad hij op als diens secretaris en raadsheer, tot het overlijden van Jan van Arkel in 1378. Aangenomen kan worden dat Gijsbrecht ook aanwezig is geweest bij de begrafenis van deze bisschop in de Utrechtse Domkerk. De overblijfselen van zijn grafmonument in de naar hem genoemde kapel in de zui-

delijke kooromgang zijn daar nog te zien; in 1586 werd de graftombe beschadigd en in de zeventiende eeuw vrijwel geheel gesloopt.

Ontegengesteld was Gijsbrecht een man van aanzien met uitermate goede contacten, hetgeen ook wel blijkt uit het gegeven dat hij, ondanks zijn drukke werkzaamheden, - hij was ook nog proost van Leiden -, regelmatig in Avignon verbleef om voor de Paus de nodige hand- en spandiensten te verrichten. Uit de omvangrijke studie van Van der Hoven van Genderen²⁾ weten we dat Gijsbrecht gul van aard was en meerdere malen feesten organiseerde ter ere van de door hem 'gewaardeerde' heiligen. Zo stichtte hij zowel in de Utrechtse Dom als in de St. Maartenskerk te Zaltbommel een feest ter ere van de heilige Kiliaan, de patroon van de Duitse stad Würzburg; in 1345 had hij nog pogingen ondernomen om van het Duitse kathedraalkapittel een prebende te bekomen. Andere feesten waarvoor Gijsbrecht gelden doteerde, waren feesten ter ere van respectievelijk Margaretha (in wier naam hij later een gasthuis zou stichten), Christophorus (populaire heilige in de middel- eeuwen met name voor pelgrims), Mauritius (beschermheilige van soldaten) en Gilles (waarvoor in de Oudmunsterkerk een altaar was ingericht).

De inkomsten uit meerdere prebendes zullen niet gering geweest zijn. Zijn biograaf, J. Fruytier³⁾ vermeldt hierover onder meer dat Gijsbrecht Sr. een prebende had vanwege zijn thesaurierschap van het kapittel te Deventer, naast een gedeeltelijke prebende vanwege de St. Nicolaaskerk te Utrecht.

De Paus schonk hem in 1345 een plaats in de Dom, maar deze bleek bezet; in 1348 verkreeg hij een functie in de St. Salvator, maar ook deze was niet vrij; eerst in 1349 werd hij kanunnik van het Domkapittel. In 1364 vroeg Gijsbrecht aan de Paus een prebende of waardigheid in het bisdom Luik, dat hem ook werd toegestaan, onder voorwaarde dat hij slechts een der beneficies zou behouden. Of dit daadwerkelijk is gebeurd valt niet te achterhalen. Wel was het in de praktijk mogelijk om bepaalde taken door andere kanunniken te laten waarnemen. Niettemin wilde Gijsbrecht een goed gebruik maken van de prebendes en andere inkomsten, zodat hij het voornemen opvatte om in Doorn of in de stad Utrecht een armengasthuis te stichten, al naar gelang de bisschop zou besluiten. De Paus beveelt daarop de bisschop om Gijsbrecht te helpen zijn plannen ten uitvoer te brengen.

In 1367 verkreeg Gijsbrecht in Utrecht van de Stad aan het Jansveld een perceel grond in erfpacht om daarop zijn gasthuis te laten bouwen. Hij overleed op 31 augustus 1387 en werd begraven in het midden van de St. Salvatorkerk; hij had een dotatie gedaan om op zijn jaargetijde (R.K. jaardienst) aan de aanwezige kanunniken uit te delen, hetgeen betekent dat op zijn sterfdatum een memorie-mis te zijner nagedachtenis kon worden gehouden. Zijn broer, Gijsbrecht jr was al eerder overleden, op 17 januari 1380, en had eveneens een rustplaats in de St. Salvator gekregen.

De stichting van het Margaretha-gasthuis en het beheer daarvan

Het erfpachtcontract werd opgesteld door de stad Utrecht. De oorspronkelijk latijnse tekst en de vertaling daarvan is opgenomen in het zogenaamde cartularium. De vertaling is als bijlage A in dit boekje opgenomen.

We lezen daarin o.m.: *'Wy borghmeysters, scepens ende ghemene raedt der stad van Utrecht maken kond allen luden, dat wy ghegeven hebben tegen eweli-*

Beeld van de heilige Margaretha in Museum Catharijneconvent, Utrecht, foto Ruben de Heer

ken erfachte heren Ghysbrecht van Walenborch, canonick ten Doem tUtrecht, vier hofsteden, gelegen op sinte Johans velt binnen Utrecht.....'.

Hij krijgt de grond in erfacht om daarop een gasthuis voor 'arme luden' of een ander 'goedshuys daerop te setten'. Het besluit is gedateerd op 'Palmavont 1367'. Van Walenborch krijgt de vrije hand om bepaalde keuzes te maken. Oorspronkelijk dient het gasthuis voor de opvang van 'komende en lopende landlopers', maar later zou dit een ruimere betekenis krijgen voor de huisvesting van armen. Het gasthuis werd gewijd aan de Heiligen St. Matthias en Margaretha.

De vraag welke heilige Margaretha Gijsbrecht voor ogen heeft gestaan, is niet geheel duidelijk. In de literatuur is sprake van een aantal heiligen met deze naam, te weten

1. Margarita of Margaretha, Heilige van Antiochië, stierf om haar christelijk geloof en de gehechtheid aan haar maagdelijkheid onder keizer Diocletianus de marteldood.
2. Margareta van Cortuna, trad in 1277 toe tot de Franciscaanse Orde en stichtte onder meer een hospitaal; zij werd echter eerst in 1728 heilig verklaard.
3. Margareta van Schotland (koningin en patrones van Schotland, overleed in 1043 en werd in 1249 heilig verklaard.
4. Margareta van Hongarije (koningin), overleed in 1270, werd in dat jaar zalig gesproken, doch eerst in 1943 heilig verklaard.

Margaretha van Antiochië behoorde tot de groep van "veertien noodhulpers", heiligen die vanaf de middeleeuwen bij nood werden aangeroept. Van Margaretha (Sint Margriet) kon ook hulp worden verwacht tijdens bevallingen en genezingen. Wij moeten aannemen dat deze heilige door Gijsbrecht werd verkozen, naast Matthias, de apostel en martelaar, beschermheilige voor timmerlieden, vanwege een bijl als het bij hem horende attribuut. De feestdag van de Heilige Matthias (24 februari) was belangrijk voor het weer tijdens het komende voorjaar. Met name de fruitoogst. 's Morgens vroeg gingen de boeren aan de fruitbomen schudden of riepen: 'de H. Matthias bidde ik, hij wil met oogst beschenken mij, zover in den gaard men hoore mij'.

In dit verband zij vermeld dat in de Domkerk de grafkapel van Guy van Avesnes (bisschop van 1301-1317) werd gewijd aan de Heiligen Margaretha en Laurentius. In deze kapel heeft dus ook een altaar van Margaretha gestaan, dat overigens eerst in 1438 wordt vermeld. Met dit patronaat is de aanwezigheid van een muurschildering te verklaren, waarop Margaretha is afgebeeld. De voorstelling geeft de kruisiging van Christus

Muurschildering in de Domkerk te Utrecht, in de grafkapel van Guy van Avesnes.

Onder: detail

foto's: © Wim van der Ende

weer. Aan de rechterzijde van de aan het kruis genagelde Christus staat Maria, ondersteund door de apostel Johannes; aan de linkerzijde staat de Heilige Margaretha afgebeeld, die uit een draak te voorschijn komt. Volgens een middeleeuwse legende werd Margaretha door een draak (de duivel) verslonden, maar kon worden bevrijd door een kruisteken te slaan.

Bij de restauratie van de Domkerk in 1919 werd deze schildering bij toeval ontdekt. Recent nog werd door deskundigen vastgesteld dat deze schildering omstreeks 1410/1430 zal zijn ontstaan.⁴⁾

In hoeverre 'onze' Gijsbertus nog enige bemoeienis heeft gehad met het aan Margaretha gewijde altaar en de hiervoor genoemde muurschildering is niet bekend.

Landlopers, die geen dak boven hun hoofd hadden, mochten zich 's avonds en 's nachts niet binnen de stad ophouden, dus heeft Gijsbrecht wel oog gehad voor een groep mensen die min of meer aan hun lot werden overgelaten.

In het 'Des Raads Dagelyks Boek' lezen we bij 7 december 1551: 'Opdracht aan de poorters tot het weren van lasaren (zieken/melaatsen), bedelaars en armen'.

Dit betekent dat in de loop der tijd (200 jaar) de Raad een ander standpunt had ingenomen dan haar bij de de uitgifte van de grond in erfpacht voor ogen heeft gestaan.

Kaart van Frans Hogenberg ±1570, met omcirkeld het huizenblok, waar het Margarethengasthuis gesticht werd.

Als Gijsbrecht in 1367 een stichtingsakte heeft opgesteld is deze akte in de loop der tijd verloren gegaan. Misschien wel bij een van de vele stadsbranden die de stad Utrecht, met zijn vele houten huizen, heeft geteisterd. Ook is niet bekend of Gijsbrecht bij testament het een en ander heeft laten vastleggen. Wel werd in de erfpachtbrief, waarin de Vroedschap de voorwaarden voor de pacht van de percelen grond regelde, ook het beheer van de door Gijsbrecht in het

leven geroepen stichting nader bepaald. Daarin werd overeengekomen dat na het overlijden van Van Walenborch het beheer van het Gasthuis in handen werd gelegd van de Burgemeester van de Raad (de tweede burgemeester) en de executeuren van de nalatenschap. Als ook de uitvoerders van zijn testament mochten zijn overleden, dan zou die taak worden toebedeeld aan de proost van Leiden, mits deze naast Domkanunnik ook in Utrecht woonachtig was.

Direct na de verkregen toestemming zal een aanvang zijn gemaakt met de bouw van het gasthuis, hetgeen kan worden afgeleid uit het feit, dat reeds in 1371 de kapel, behorende bij het gasthuis, kon worden gewijd. Bij die gelegenheid werd van de wijbisschop het recht verkregen om aflaten uit te geven, tot vermeerdering van de middelen van de stichting. Door het verrichten van schenkingen bekomt de schenker korting of kwijtschelding van straffen die hij, na de vergeving van de zonden hier of in het vagevuur na de dood, zou moeten ondergaan. Op de bekende plattegrond die Frans Hogenberg omstreeks 1570 van de stad Utrecht maakte, zien we links onder bij het Jansveld de kapel weergegeven, voorzien van een spits dak met een torentje.

Het feit dat Gijsbrecht eerst in 1387 overleed, maakt duidelijk dat hij zelf nog geruime tijd het beheer over de stichting heeft kunnen uitoefenen. Overigens is het vreemd dat Gijsbrecht zelf als bestuurder optrad, want bij het concilie van Vienne in 1311 werd het aan geestelijken verboden zelf het bestuur over armen-, gods-, en gasthuizen te voeren; dit moest worden overgedragen aan 'deugdelijke, voorzichtige

en *welbegaamde*' mannen, waarvoor meestal door de plaatselijke overheid notablen werden aangewezen.⁵⁾

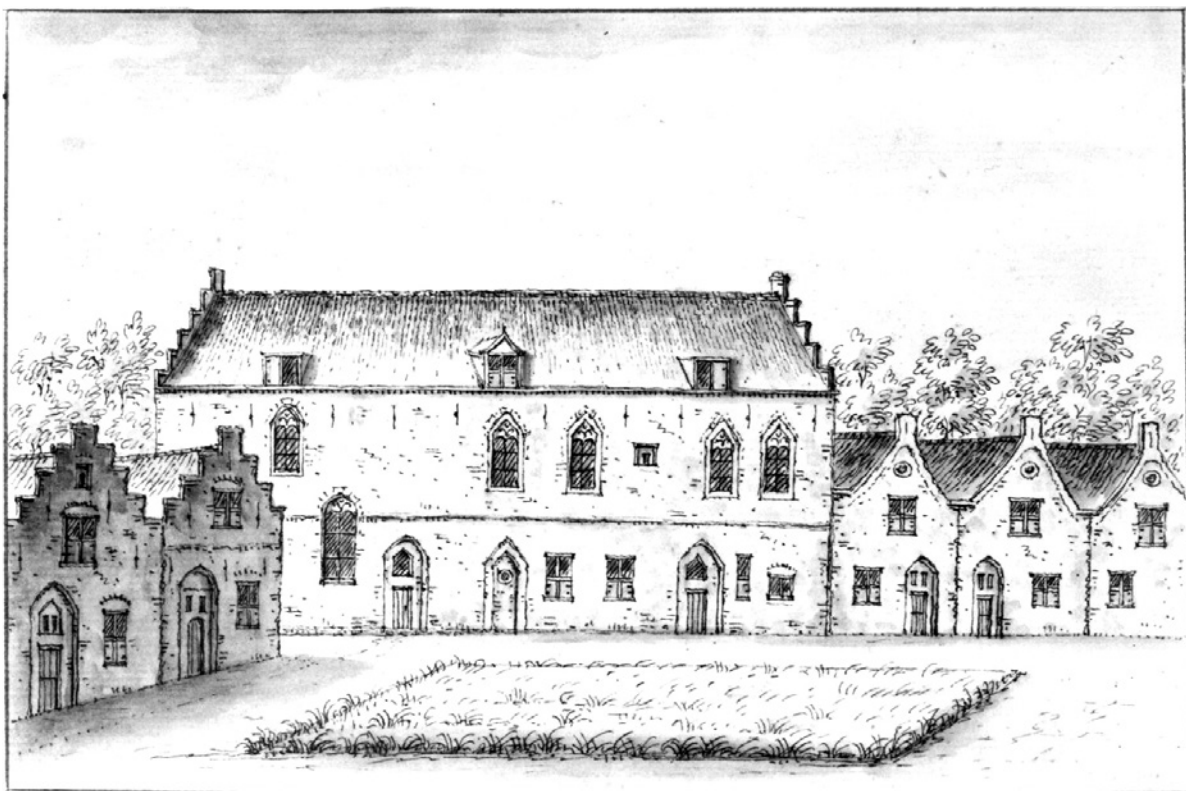
De omstreeks 1530 als beheerder aangestelde proost van Leiden, Amelys van Zuylen van Nyevelt, doet middels een rekest aan het Hof van Utrecht het verzoek om de schout en de burgemeesters van Utrecht te verbieden zich in te laten met de administratie van het Margarethengasthuis, vermoedelijk omdat hij meende volledig bevoegd te zijn. Hij kreeg op dit punt geen gelijk. Het was Karel V die zich na zijn optreden bemoeide met het beheer van gasthuizen en hij liet vanaf 1538 de boekhouding van de Utrechtse armeninstellingen door een rekenmeester, Gerrit van Rennoy, controleren. Zo constateerde Van Rennoy in 1538 dat het Margarethengasthuis beschikte over acht à tien bedden voor *'gaende ende comende lantlopers'*.

Bij een latere controle werd door hem gemeld: *'In desen huuse schynt goed regiment te zyn ende loffelyke ordene van rekening'*.

Uit verschillende inventarisopgaven weten we dat het gasthuis zeer sober was ingericht en de 'gasten' vaak niet meer ter beschikking stond dan een bed. Daarbij zal sprake zijn geweest van zaalruimte, zonder enige privacy. Destijds een gebruikelijke manier van huisvesting van bejaarden in gasthuizen.

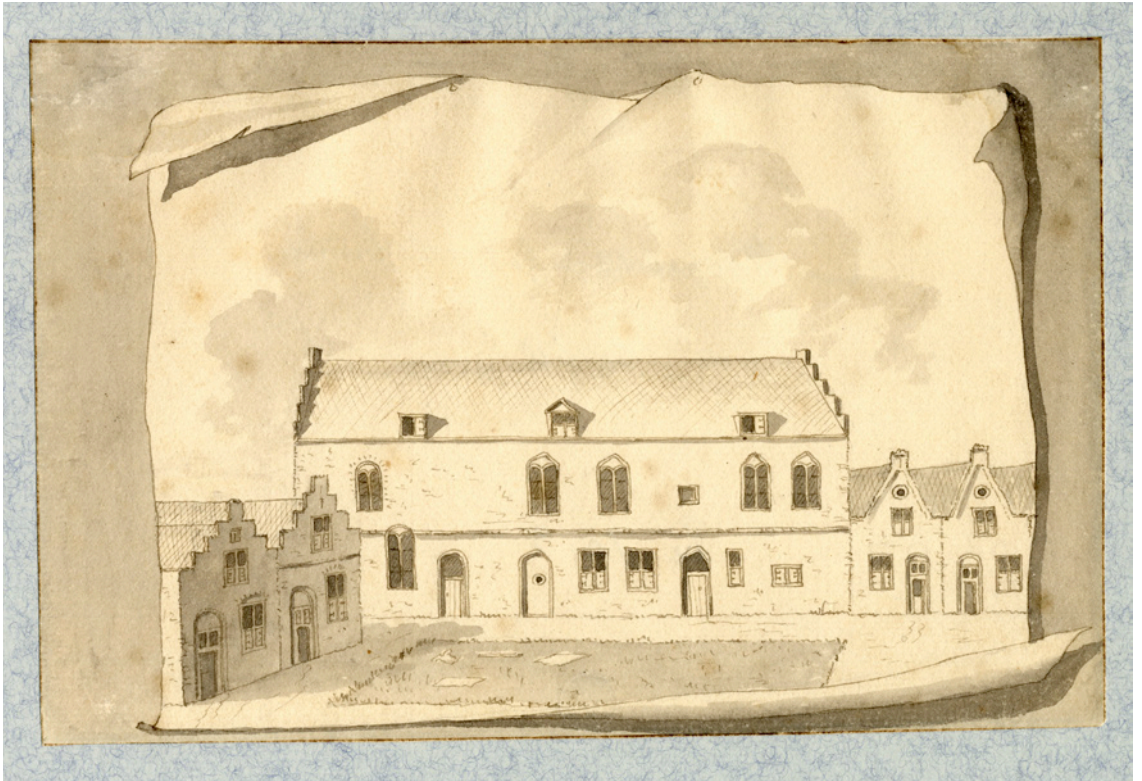
Na verloop van tijd was het beheer geheel in handen van de burgemeester; naast een daartoe aangewezen rentmeester. Op zich een goede zaak, want het ging vaak om omvangrijke bedragen. Bogaers⁶⁾ geeft van het Margarethengasthuis de inkomsten weer over de jaren (ca.) 1537 en 1570: resp. 229 en 566, zijnde karolusgulden van 20 stuivers het stuk. Ter verduidelijking wordt hierbij het jaarinkomen (naar

De tekening van Jac Stellingwerf ± 1600

62

Margarethen Hof van Binnen.

De tekening van L.P. Serrurier uit ± 1725.

globale berekening) van een timmerman of steenhouwer vermeld, zijnde 75 gulden. Van het inkomen over 1570 van het Margarethengasthuis van 566 karolusgulden, werd in dat jaar nog geen 50 karolusgulden besteed aan uitdelingen. In 1570 had het Margarethengasthuis slechts zes bededen. Uiteraard had het gasthuis ook andere zaken te behartigen, maar de indruk blijft toch wel bestaan, dat er ruimte bleef voor diverse beleggingen.

Hoe het gasthuis er omstreeks 1370 uitzag en hoe zich dat verder heeft ontwikkeld, of: Van Gasthuis naar Vrijwoningen

Zoals hiervoor al aangegeven, was de bouw van het gasthuis vermoedelijk reeds in 1371 gereed, want toen kon tot wijding van de kapel worden overgegaan. Een tekening die Jac. Stellingwerf omstreeks 1600 maakte toont het gasthuisgebouw met enkele huisjes; hierop is de kapel niet meer weergegeven. Uit de schetstekening die L.P. Serrurier omstreeks 1725 van de situatie ter plaatse maakte kunnen constateren dat de situatie met voorgaande tekening vrijwel onveranderd is gebleven. Meer concrete gegevens met betrekking tot het gasthuisgebouw komen eerst op tafel als in 1894 het besluit is genomen om het oorspronkelijke gebouw te slopen. Gelukkig werd het pand eerst opgemeten. Daarvan bestaat nog een tekening, zodat we weten dat het gasthuis aanvankelijk bestond uit een langgerekt gebouw met een zadeldak. De hiervoor al genoemde kapel was in dit gebouw opgenomen en zal waarschijnlijk een derde deel van de gevel hebben uitgemaakt. Dit is op deze tekening zichtbaar door de aan de rechterzijde dichtgemetselde spitsboogvensters en de ingang van de kapel. Van het oorspronkelijke gebouw is, na afbraak, slechts een deel van de linkerzijgevel en de achtergevel bewaard gebleven, opgenomen in twee huizen aan de Voorstraat.

J. Bulthuis, 1770

T MARGARITEN-HOF TE UTRECHT.

In 1562 volgt voor het gasthuis een aanmerkelijke verandering. De perikelen rond de Reformatie vormden misschien wel de aanleiding voor de wijziging van beleid. In 1566 raasde een beelden- storm over het land en ook Utrecht werd daardoor getroffen. Maar lang daarvoor hadden op meerdere plaatsen in de omgeving van Utrecht reeds de nodige schermutselingen plaats. Zo werden in 1521, in Utrecht, de eerste reformatorische boeken plechtig verbrand; in 1525 stierf in de stad de eerste martelaar, de kuiper Willem Dirksz., beschuldigd van 'lutherije'. Daarbij komt dat ook op dat moment de economische situatie voor de burgers uitermate slecht was en velen ergerden zich aan de in de kerken uitgestalde rijkdom.

Of het bestuur van het gasthuis zich door de omstandigheden heeft laten leiden staat niet vast, maar feit blijft dat in 1562 het gasthuisgebouw werd verdeeld in zes kleine woningen, waardoor bewoners, alleenstaand of met z'n tweeën de beschikking kregen over een eigen woonruimte. Daarnaast verzezen ook op het terrein zelf in de jaren 1568/69 nog vijf nieuwe 'kameren'. Eerst dan kunnen we met zekerheid zeggen, dat het gasthuis een instelling is geworden met een vorm van vrijwoningen. Dergelijke woningen, elders in de stad, bevonden zich meestal aan een straat of steeg en kregen daardoor het idee van een hofje. Dit gold ook voor het Margarethengasthuis na de verbouwing: door het poortje aan het Jansveld vormde het een afgesloten terrein met woningen, met in het midden een bleekveld. Elk huisje had, hoe verschillend in uitvoering ook, de beschikking over één kamer en een zolder. Vanaf dat moment wordt niet meer gesproken over een gasthuis; dan is sprake van de Margarethenhof, hoewel deze benaming niet direct door een ieder wordt geaccepteerd.

De verbouwing van het gasthuis betekende ook het einde van de kapel, althans in 1593 wordt de klok uit het aanvankelijk aanwezige torentje verkocht, blijkens mededeling in de Cameraersrekening (thesaurier van de stad): 'Clock in S. Margriete gasthuis – Item. Ja. Pros, rentmeester van S. Margriete gasthuis voor de coop ende leveringhe van een clocke, die 't gasthuys toebehoorden, ende nu gehangen is in St. Catryne-

poort, 26.4.8.' (d.w.z.: 26 gulden, 4 stuivers en 8 penningen, hetgeen een behoorlijk bedrag was).

In 1603 wordt door Joh. Gerobulus (Hervormd prediker) aangeven dat 'Het St. Margareta-gasthuys tegenwoordelyck onderscheyden (is) in 18 camers in welcke ses en twintig Personen woonen / eenighe alleen ende sommige twe te samen / Armen die Out ende Arbeyts onvermogen syn / niet al-wel gheheelijck / edoch also ontfangen en geholpen werden / dat se daer voor bequamelijcke aen de reste van hare noottruft geraken connen.' Naast de woning kregen de bewoners ook nog 'brandt ende licht ende noch geldt toe'. Deze mensen ontvingen iedere maand 1 gulden en 14 zakken turf; elk echtpaar een daalder en 26 zakken turf.⁷⁾

Margarethenhof in 1832.
Overtekening van de Kadastrale Minuut (Gemeente Utrecht, sectie A).

In de zeventiende eeuw wordt het hofje nog eens uitgebreid met twee woningen, waardoor men twintig echtparen zou kunnen huisvesten. Vermoedelijk heeft deze uitbreiding betrekking op de woningen 15 en 16 op de plattegrond naar de situatie in ca. 1850.

De beheerder of rentmeester deelde ook preuves uit aan mensen die niet op de hof woonde. In 1789 werden door rentmeester Immink negentien preuves uitgedeeld, waarvan elf aan alleenstaande vrouwen, zeven aan echtparen en één aan een alleenstaande man. Deze preuves bestonden uit brandstof (415 zakken turf) en in een aantal gevallen ook uit geld (25 gulden en 15 stuivers).

De financiën baren de rentmeester de nodige zorg, voor wat deze bedelingen betreft, gezien zijn notitie bij zijn jaarafrekening: 'De Bedelinge buiten het Margariten Hof worden niet meer begeven, maar moeten uijtsterven tot reparatie en andere noetwendigheden van het Margariten Hof'.

De Margarethenhof in de negentiende eeuw

De ontwikkelingen van de stad lijken de Margarethenhof te treffen. De in 1826 aangetreden burgemeester, Jhr. Hubert M.A.J. Asch van Wijck (1774-1843) maakte zich sterk voor een niet geheel onomstreden aanpak voor stadsuitbreiding, deels in aansluiting op de plannen van zijn voorganger H. Moreelse. Dit maakte wel het een en ander los bij de burgers. Zo verscheen er in 1828 een (anoniem) boekje: 'Iets over de uitzetting van – en verbeteringen en verfraaijingen in en om de stad Utrecht door een inwoner.' Naar de mening van deze inwoner (J. Scheltema) moesten tal van oude gebouwen worden opgeruimd, zoals bijvoorbeeld de Janskerk en het Margarethenhof in het Jansveld.⁸⁾

Hierbij dient rekening te worden gehouden met de betekenis van de Voorstraat die pas later van belang is geworden. De Biltstraat vanaf De Bilt is vermoedelijk niet eerder als grote toegangsweg ontstaan dan in de veertiende eeuw. Maar of toen ook reeds de daarop aansluitende Wittevrouwenstraat en de weg over het St. Jansveld die eerst in de zestiende eeuw Voorstraat is gaan heten en dan nog met de toevoeging 'anders genaempt St. Jansveld' een grote verkeersweg vormden is onduidelijk.⁹⁾ In ieder geval leveren de plannen tot stadsuitbreiding geen gevaar voor de Margarethenhof.

Bij het lezen van de OAT (Oorspronkelijk Aanwijzende Tafel van het kadaster) bleek tot onze verrassing dat het huisje, genummerd 645 (nu Jansveld 4), dat vanaf het begin tot de Margarethenhof heeft behoord, daar in 1832 geen deel meer van uitmaakte. Als eigenaar stond ingeschreven de weduwe van Jacobus H. van den Hammen. Haar eigen naam was Van Olst. Niet duidelijk werd, wat zij met dit huisje deed, verhuren? Zij zal er zelf niet in gewoond hebben want ze was zeker niet onbemiddeld; zij was namelijk ook eigenaar van het vrij grote hoekpand 618. Zij huwde in 1807, kreeg twee dochters, en we weten verder van haar, dat ze al weduwe werd na een zestal jaren huwelijk. Haar echtgenoot Jacobus werd namelijk, blijkens een berichtje in de krant van 26 november 1813, *'tijdens zijn reise van Woerden naar Utrecht, in Harmelen bij Putkop, op een moorddadige wijze door een Franse soldaat om het leven gebracht'*.

Het is ons niet gelukt om aan te tonen uit de administratie van de Regenten en ook niet via Transporten en Plechten, wanneer dit huisje in handen is gekomen van particulieren oftewel door de Margarethenhof verkocht is. Als in 1733 de koekebakker Egbert Brink een plecht neemt op het winkelhuis op de hoek, is er sprake van *'een huis en een camer'*. We gaan er vanuit dat met die camer ons huisje 645 wordt bedoeld. In de paar akten, die daarvoor konden worden ingezien (1725 en 1711) wordt de camer niet genoemd.

Het hoekhuis is in onze tijd altijd een chique schoenwinkel geweest (Gez. Hermans) en is tegenwoordig de bekende Kunsthandel Juffermans.

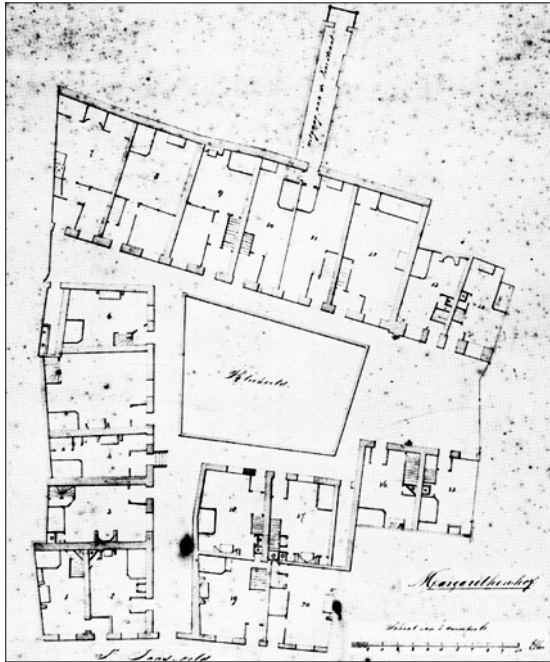
Ca. 1870 wordt huisje nr. 645 weer verkocht aan de Gemeente Utrecht en wordt dan weer een deel van de Margarethenhof, zoals nu nog het geval is.

In een vrij ver verleden (mogelijk rond 1570), werd het huisje als één geheel gebouwd samen met 646 (nu Jansveld 6). Mogelijk, maar niet zeker, werd dat brede huis, met zijn betere ligging aan de poort en aan de straat, gebruikt als woonhuis van de Regent. Nadat daar geen sprake meer van was, is dat grotere huis door het maken van een scheidingswand verdeeld in twee woningen. Nr. 4 kreeg daarbij de voorkeur aan het Jansveld toegewezen en voor nr. 6 werd een nieuwe voordeur doorgebroken opzij in de poort. Deze splitsing zou al voor 1700 kunnen hebben plaatsgevonden.

In het midden van deze eeuw telde de Margarethenhof meer dan zestig inwoners; een gemiddelde van drie bewoners per huisje lag evenwel lager dan voor de meeste kleine huurwoningen het geval was. Maar voor de *'hof-bewoners'* waren de sanitaire voorzieningen aanmerkelijk minder: ongeveer dertig bewoners moesten twee buitensecreten delen die zich bevonden achter huisje nr. 6!

Een aantal huisjes was destijds gebouwd op oude fundamenten, waardoor het niet mogelijk was een plee met beerput aan te leggen. Problemen die feitelijk niet zo maar konden worden opgelost.

De voormalige zolder in het oorspronkelijk gasthuisgebouw werd jarenlang verhuurd als opslagruimte aan de behanger Neelmeyer, die zelf op de Nieuwegracht woonde. Hij maakte daarvoor gebruik van een kleine doorgang die bestond tussen de huizen aan de Voorstraat, ten behoeve van de Margarethenhof. Vermoedelijk was dit ooit de oorspronkelijke toegang tot het gasthuis geweest. De eigenaren van de panden op de Voorstraat waren genegen dit gangetje onderhands aan te kopen voor een bedrag van f 600,-. Door Koning Willem III werd toestemming tot deze onderhandse verkoop verleend bij beschikking van 5 juni 1852, onder voorwaarde dat de opbrengst door de Margarethenhof rentedragend zou worden belegd. Dit lezende verbazen wij ons erover met wat voor pietluttige zaken een koning zich in die tijd moest bezig houden.

Plattegrond getekend rond 1850.

In 1859 vond een onderhandse aanbesteding plaats voor vernieuwing en herstellingen aan vijf woningen (de nummers 2, 14, 18, 19 2 en 20); de gunning werd door de rentmeester Jhr. mr. H. Hooft Graafland gegund voor een bedrag van f 406,-.

Twee noordelijk gelegen huisjes (de nummers 13 en 14) konden in 1885 worden verkocht aan de heer A. Sikkel, vleeshouwer, die het aangrenzende perceel al bezat, voor een totaalbedrag van f 2.750,-, waarbij de koper op zich moest nemen een muur te bouwen langs het door hem gekochte perceel.

In 1893 werd besloten zeven woningen aan te schaffen aan de Haagstraat, waardoor het complex aan het Jansveld nader kon worden beoordeeld: dit mede in het kader van de sloop van zeven woningen aan het Jansveld en de huizenbouw aan de Voorstraat. De sloop van het oude gasthuisgebouw met de daarin opgenomen woningen (nrs. 7 t/m. 12) en het afzonderlijke huisje (nr. 6) volgde in 1894.

Hoewel in eerdere publicaties de indruk wordt gevestigd dat de huizen in de Haagstraat nieuwe woningen betroffen, die men voor f 8.000,- kon kopen, is dit niet juist.

Het ging om bestaande woningen; de aankoop- en andere kosten kwamen hoger uit en ook de financiering gaf wat problemen. Hiervoor wordt verwezen naar bijlage B. Voor degenen die van de Margarethenhof konden verhuizen naar de Haagstraat moet dit geweldig zijn geweest: men kreeg bijna tweemaal zoveel ruimte als voorheen, met op de begane grond twee afzonderlijke kamers, elk met een schoorsteen en een ruimere zolder, naast een eigen wc. Bovendien was iedere woning aangesloten op het waterleidingnet, voor dat moment uiterst modern.

Na de sloop van het gasthuisgebouw was op het terrein van de Margarethenhof nog een strookje grond over, dat in kleine stukjes in 1894 kon worden verkocht aan de eigenaren van de aangrenzende percelen in de Voorstraat: resp.

22 ca. voor f 295,- aan Martinus van Loopik, bakker te Amsterdam;

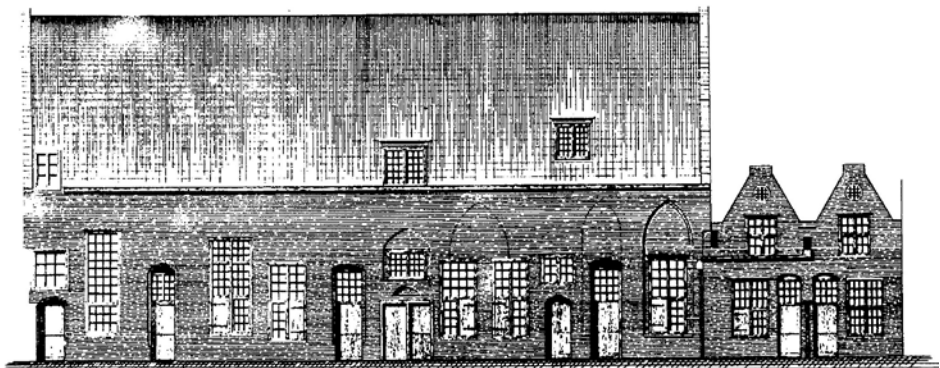
31 ca. voor f 387,50 aan Ida Maria Leenen, weduwe van Arnoldus Cornelis Moesman, te Utrecht;

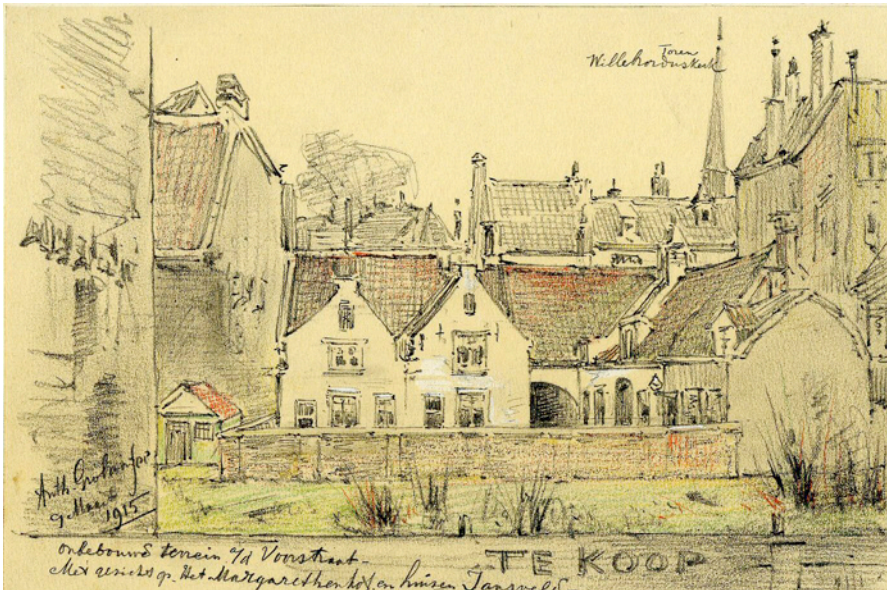
19 ca. voor f 237,50 aan Franciscus Joh. Moesman, broodbakker, te Utrecht;

30 ca. voor f 375,- aan Hendrik Joh. Terlingen, zonder beroep, te Utrecht.

AANZICHT DER 72 AMOVEREN PERCEELEN

OPMETING VAN HET MARGARETHENHOF

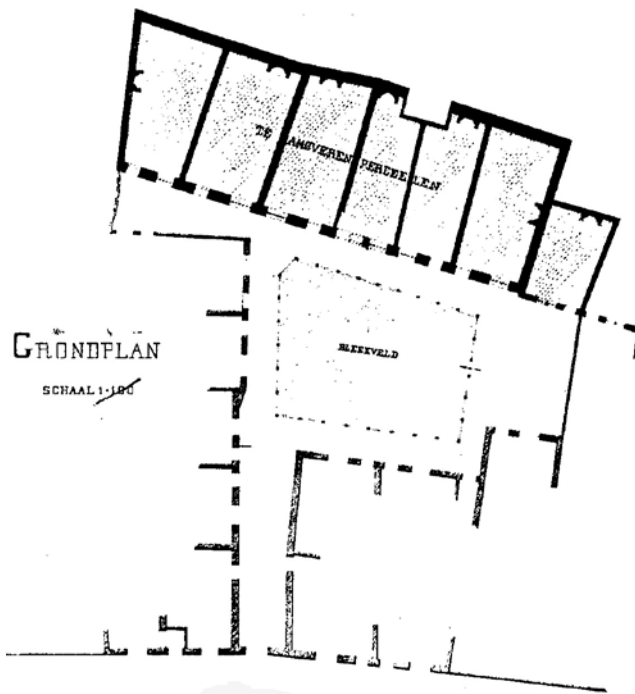

Tekening van Anthony Grolman.
9 maart 1915.
Op de achtergrond is het torentje van de St. Willibrorduskerk te zien.

Ten behoeve van de Margarethenhof werd nog een zogenaamd 'oud eigen' bedongen, hetgeen voor een aantal jaren nog een kleinigheid heeft opgeleverd.

Hoe gaat het verder vanaf 1900 ?

In 1907 werden twee woningen met de daarbij behorende grond (nrs. 15 en 16) verkocht voor een bedrag van f 9.000.= aan de N.V. Labouchere Oyens & Co's Bank voor de bouw van woon-/ winkelpanden aan de Voorstraat. Na deze verkoop en daarmee gepaard gaande sloping bleven er slechts tien huisjes binnen de hof over.

De bekende tekenaar Anthony Grolman tekende op 9 maart 1915, vanuit de Voorstraat het zicht op het restant van de Margarethenhof, door een gat in de bebouwing, ontstaan door de sloop van 3 woonhuizen aan de Voorstraat.

In de jaren 1915/1917 tekende zich weer donkere wolken af boven de Margarethenhof. De eigenaar van een in 1915 bekende gelegenheid in Breda, de Hof van Holland, wilde iets soortgelijks bouwen aan de Voorstraat en met name op het achterliggende terrein van de Margarethenhof. De bur-

gemeester heeft zich als beheerder van de Margarethenhof achter deze plannen gesteld. Met zijn brief van 30 augustus 1916 deelt hij aan de gemachtigde van de gegadigde mee: 'dat ik bereid ben het Margarethenhof aan het Jansveld alhier te verkoopen voor f 27.000.= en aan u gedurende twee jaar het recht van voorkoop te verleen, mits thans bij mij wordt gestort een bedrag van f 2.000.=, dat bij eventuele koop in mindering zal komen van de koopsom en aan de stichting zal vervallen wanneer de koop niet mocht doorgaan.'

De Voorstraat in 1904, de drie huizen met een wit kruis hoog in de voorgevel zijn afgebroken in 1907. Tussen de twee linker huizen is het poortje te zien dat naar de Margarethenhof leidt.

De voorgenomen verkoop ging niet door en de verlangde aanbetaling werd niet gestort. De eerder opgetreden gemachtigde, architect C.J. van der Lip (1877-1939) uit Utrecht kwam in 1918 opnieuw met een kandidaat, maar ook dit liep op niets uit. Wel realiseerde deze architect in 1918 de panden Voorstraat 9-13, in de toen actuele Amsterdamse School-stijl, met de achterzijde naar de Margarethenhof.

Redding voor de Margarethenhof

Aan de toenmalige rentmeester, E. van Ameijden, werd mededeling gedaan dat de Margarethenhof per 15 november 1928 was geplaatst op de Gemeentelijke Monumentenlijst; dit ondanks het feit dat tien jaar eerder verkoop en afbraak geen probleem gaf!

In 1934 waren voor diverse huisjes reparatie van daken en schoorstenen noodzakelijk geworden. De herstelling werd gegund aan de laagste inschrijver voor een bedrag van f 5.889.=. Achteraf leverde dit de aannemer een teleurstelling op, want er waren meerdere, niet eerder gesignaleerde mankementen geconstateerd, met name woning nr. 8 had de nodige meerkosten veroorzaakt.

Hoewel B&W aanvankelijk van mening was dat dit het risico voor de aannemer was, bewilligde men, na een duidelijke motivering, alsnog met een aanvullend krediet ad f 3.900.=; totale kosten dus f 9.789.=. De rentmeester had al eerder de nodige maatregelen genomen om deze omvangrijke kostenpost te kunnen dekken. Zo was hem bekend, dat nog uit de periode van de Gilden, de zogeheten Schoenmakersbus bestond, maar er door niemand meer aanspraak kon worden gemaakt op een uitkering.

Dit vormde aanleiding om B & W van Utrecht te vragen om de gelden van dit fonds te bestemmen voor de Margarethenhof. De bezittingen van het Schoenmakersfonds bestonden uit gelden en een inschrijving in het Grootboek der Nationale Schuld. De directie van genoemd Grootboek was niet zonder meer genegen om de mededeling van de gemeente voor waar aan te nemen en wilde eerst een nader juridisch onderzoek, hetgeen voor de Raad aanleiding was om op andere wijze het verzoek van de rentmeester te honoreren.

Naast de huisjes aan het Jansveld en de eerder aangekochte woningen in de Haagstraat, strekte het beheer zich uit over vijftien woningen (één woning aan de Haagstraat was verhuurd aan de Fundatie van Deken Thomas van Nijkerken).

Uit de gegevens, die men verplicht was aan de overheid te verstrekken, ingevolge de zogeheten Armenwet, was de bezetting van de vijftien huisjes over de periode 1926-1958 als volgt:

1926 – per 1 januari:	34 personen	/ per 31 december:	18 personen
1933	29		28
1938	24		24
1944	26		23
1946	24		24
1952	18		19
1958	19		19

In 1967 wordt door de afdeling Bouw- en Woningtoezicht onderzoek gedaan naar de stand van zaken bij een aantal fundaties, die onder beheer van de Gemeente vallen, zo ook bij de Margarethenhof. Aan de rapportage bestemd voor de Raad kan het volgende worden ontleend:

De woningen zijn aan drie zijden ingebouwd;
Afvoer fecale stoffen: op gesloten beerput;
De tapkraan voor huiswater bevindt zich in het toegangsportaal;
Lozing van huishoudwater is niet binnen de woning aanwezig;
Schoorsteenmantel is van hout;
Ligging op een binnenterrein.

Bewoonbaarheid:

Door onder andere het type woningen (waaronder enkele rug-aan-rug-woningen), de ligging op een binnenterrein, het ontbreken van een keuken met afvoer van huiswater, een slaapvertrek, de aanwezigheid van een buitenprivaat of van een binnenprivaat toegankelijk vanuit een woonvertrek, alsmede door het geringe woonoppervlak en de oude staat, zijn deze woningen als ongeschikt ter bewoning aan te merken.

Advies:

Deze woningen zijn ongeschikt voor bewoning en zij zijn onder andere vanwege het type van de woningen, de ligging, het geringe oppervlak en de algemene toestand niet meer in bewoonbare staat te brengen. Van de zijde van de dienst van Openbare Werken is medegedeeld dat dit complex als monument van waarde is, doch het ligt in een gebied van cityvorming en is derhalve bezwaarlijk te bestendigen. Een aankoop door de gemeente ware in ernstige overweging te nemen. Mogelijk zijn aan deze woningen enige ondergeschikte voorstellingen te treffen om deze woningen na ontruiming voorlopig nog te benutten als atelier of dergelijke voor jonge kunstenaars. Indien dit laatste niet voor realisatie in aanmerking kan komen dan ware de minister van Onderwijs, Kunsten en Wetenschappen te verzoeken deze woningen af te voeren van de lijst van Rijksmonumenten en kan t.z.t. na ontruiming tot sloping worden overgegaan.

Een hard advies, maar het wordt door de Raad niet overgenomen, en weer wordt de Margarethenhof voor verdere afbraak gespaard. Maar het aantal bewoners liep terug en er werd weinig meer aan onderhoud gedaan. In 1952 schreef Het Utrechts Nieuwsblad *'Met de afbraak van de huisjes, verrees aan de west- en noordzijde een enorm hoog pand, dat niet alleen de sfeer totaal bedorven heeft, maar dat bovendien veel licht op de binnenplaats wegneemt. Hoe men ooit toestemming tot het optrekken van dit pand heeft kunnen verlenen is ons een raadsel...'*

Vorenstaande opsomming van feiten, die de teloorgang van de Margarethenhof tot gevolg had, geeft aan, dat zowel het beheer als het toezicht niet in één hand dient te zijn. Het gezegde: 'Men moet een slager nooit zijn eigen vlees laten keuren' is hier van toepassing. Uiteraard was de rol van de rentmeester van belang, maar deze functie werd al vele jaren vervuld door gemeente- ambtenaren.

Nadat het complex in 1979 in erfpacht bij het Utrechts Monumentenfonds werd ondergebracht, kon in 1980 een aanvang worden gemaakt met restauratie van de nog aanwezige woningen, maar daarover later.

Hoe kwam de fundatie aan de nodige financiële middelen?

Vanaf het vroege begin van het gasthuis zal de stichter ongetwijfeld zelf voor de nodige middelen hebben gezorgd. Daarnaast bracht de verkoop van aflaten geld in het laatje, althans tot medio 1600. Er zullen, zeker in de beginjaren van het gasthuis, veel kapitaalgoederen zijn verkregen door schenkingen en nalatenschappen van welgestelde burgers.

De akten die nog bij Het Utrechts Archief aanwezig zijn hebben betrekking op onroerende goederen die, hetzij in eigendom hetzij in erfpacht waren bij het Margarethen-Gasthuis, of rentebrieven e.d., bijvoorbeeld:

- In erfpacht uitgegeven hofstede en percelen land te Leersum en Leersebroek (1370-1752)
- Idem met betrekking tot percelen land in het kerspel van Gasperde, buurtschap bij Hagestein (1360-1618)
- Schepenbrief, waarbij Gherrit Gherritsz. erkent van het Margarethen-Gasthuis voor 9 jaar een hoeve land in pacht te nemen (land in Spengen. Onder Kockengen (1536)
- Door het Margarethen-Gasthuis wordt een hoeve land in Spengen verkocht aan Maarten Hermanns (1597)
- In Werkhoven wordt 3 morgen land verpacht (1407 en 1534)
- Door het Gasthuis wordt 5½ morgen land met hofstede en boomgaard te Weerden in erfpacht uitgegeven aan Wouter Staert (1571)
- Stadbrieven van Utrecht, waarbij Gherrit van Ecke c.s. aan Aleyt heer Johan Cams

- dochter de eigendom van twee hofsteden in de Nyestrade Wz en Herrestege, waarbij de helft van de rente aan het Gasthuis wordt overgedragen (1418 en 1428)
- Gerechtsbrief van Leersum, waarbij Geertgen Jacobs, weduwe van Wijer Henricz een hypotheek vestigt ten behoeve van het Gasthuis, op de door haar verkochte landerijen (1693)
 - Rentebrief van 50 Carolusgulden door Gerrit Houtman aan het Gasthuis (1651)
 - Akte waarbij Abraham Surrau aan het Gasthuis transporteert acht obligaties, elk groot f 1.250.= ten laste van Leonard de Casembroot tot Rijnsteyn (1700)
 - Akte waarbij door de weduwe van Marc. Barbat obligaties van f 1.000.= ten laste van de Staten van Utrecht aan het Gasthuis worden overgedragen (1716)

Op grond van bovenstaande akten vermoeden wij dat dat het gasthuis gedurende de eerste 250 jaar van haar bestaan over ruime financiële middelen kon beschikken. Daarna zien we dat de uitgaven aanmerkelijk hoger zijn dan de inkomsten, dit los van de bezittingen.

De exploitatie-overzichten over de jaren 1568/1580, van de rentmeester Jan Bo gaert, geven daarvan een duidelijk beeld:

1568/69 – tekort	258 Carolusguldens
1569/70 –	547
1570/71 –	28
1571/72 –	561
1574/75 –	415
1575/76 –	554
1576/77 –	631
1577/78 – overschot	51
1578/79 –	32
1579/90 –	11

Geleidelijk aan zal de Margarethenhof haar bezit aan landerijen en gronden hebben moeten verkopen. Bovendien worden in 1545 het Melatenhuis en het St. Margarethenhof aangeslagen voor hun aandeel in de omslag van f 12.000.=, waarop de kloosters en gasthuizen in het Sticht zijn aangeslagen tot lossing van de Utrechtse goederen in Gelder en Zutphen, waarvoor de betaling onder protest werd verricht. De regels voor gasthuizen worden strenger en ook het toezicht daarop. Gelet op de toenemende armoede kan men nog steeds een rol van betekenis vervullen in de samenleving.

In 1580 werd door de Raad van de Stad Utrecht de katholieke godsdienst verboden. Dit heeft zeker impact gehad in de Utrechtse samenleving, temeer daar Utrecht vanouds als kerken-stad bekend stond. In 1570 telde het *bisdom* Utrecht (inclusief het Oversticht), op een bevolking van 600.000 zielen, zo'n 1500 geestelijken met pastorale taken, 3500 seculiere priesters, 3000 mannelijke monniken of broeders en zo'n 10.000 zusters.¹⁰) Deze grote groep werkers kon niet brodeloos achterblijven; alleen kanunniken behielden hun recht op prebendes.

Scheningen van onroerende goederen komen na 1750 niet meer in de stukken voor; wel overdracht van obligaties of renten daarvan, maar het betreft geen stroom van giften meer, hetgeen de desbetreffende rentmeesters noodzaakt om de gelden zo goed mogelijk te beleggen, tegen gunstige rentepercentages. Nadat men is overgegaan tot de ingebruikgeving van vrijwoningen, moet men het in de negentiende eeuw vrijwel uitsluitend hebben van de rente-inkomsten op geïnvesteerd vermogen, voor zover aanwezig.

De administratie wordt steeds op een uiterst eenvoudige wijze gevoerd. Het resultaat van het voorgaande jaar vormt het beginsaldo voor het nieuwe jaar. Dit impliceert dat, zo sprake is van een nadelig saldo, dit in het daarop volgende jaar met inkomsten moet worden verrekend. Voordelige saldi worden direct weer herbelegd, evenals vrijgekomen gelden bij afloop van de termijn waartegen de gelden uitstonden.

Het effectenbezit over de jaren 1852 t/m 1866 laat een stijging zien van f 16.000.= naar f 22.500.= ; eind 1900 is dit aangegroeid tot ca. f 30.000.=, naast het bezit aan onroerend goed, te weten elf woningen aan het Jansveld, zeven woningen aan de Haagstraat, waarvan vijf woningen als zogenaamde vrijwoningen zijn aan te merken. In 1901 bedragen de kosten voor bedeling met betrekking tot zestien woningen: over de maanden januari, februari en december f 2.= per maand en f 1.= over de maanden maart en november, totaal dus f 128.=; voorts steenkolen met zegel f 17,65; aardappelen f 63,20, alsmede in verband met het huwelijk van de koningin, voor iedere bewoner 6 kg vlees, 8 hl aardappelen en 8 hl steenkolen, dat een uitgave vergde van f 49,60. Desondanks was er nog een voordelig saldo van f 251,17.

In 1907 werden twee woningen (de nrs. 15 en 16) aan het Jansveld verkocht, zoals al eerder aangegeven. De daarmee verkregen opbrengst ad f 9.000.= werd gebruikt om het effectenbezit uit te breiden door de aankoop van f 10.000.= $3\frac{1}{2}\%$ Gemeente Utrecht, aankoopkosten f 9.467,08.

Door de lage rentevoet besluit men in 1911 op een openbare veiling, voor belegging 5 huizen aan de Amsterdamsesraatweg 17-25 aan te kopen, uit de nalatenschap van Petronella van Lanckeren, weduwe van G.H. Sieveke, voor een bedrag van f 8.000.= Overigens zijn deze woningen al lang vervangen door een flat met onderin een filiaal van de Aldi.

Hoewel in 1928 de zaken er nog goed voorstaan, ook al is sprake van een klein tekort op de rekening van f 634,94, heeft de fundatie nog de volgende bezittingen: negen woningen Jansveld; zeven woningen Haagstraat; vijf woningen Amsterdamsestraatweg; effecten, voornamelijk obligaties, met een waarde van ca. f 40.000.=, alsmede een spaartegoed van ca. f 800,=.

De jaren na de Tweede Wereldoorlog liggen de kaarten wel anders: over 1948 bedragen de inkomsten, uit huren en renten f 14.439.=, tegen uitgaven voor belastingen, bedelingen, onderhoud onroerend goederen en beheerskosten f 17.520.=, zodat sprake is van een nadelig saldo van ruim f 3.000.=. En juist dit nadelige saldo blijkt ieder jaar terug te komen, zoals de jaaroverzichten aangeven:

1950 nadelig saldo	f 2.029.=
1952	– 3.182.=
1953	– 3.003.=
1954	– 2.117.=
1955	– 3.258.=
1956	– 4.720.=

De rentmeesters en hun positie

Vermoedelijk heeft alleen de stichter vrijheid van handelen gehad, want de in zijn plaats benoemde rentmeesters waren verantwoording verschuldigd aan de tweede burgemeester van de stad, respectievelijk de burgemeester van de gemeente. De rentmeester zal, zeker nadat het gasthuis tot vrijwoningen werd verbouwd, een rol hebben gespeeld bij de toelating van nieuwe bewoners. Uit de kerkeraadnotulen van 26 september 1687 noteren we: *‘20 kamers aan het Margareten hoff ter dispositie*

van de Heeren Burgemeesters, bij gereformeerden bewoond'. In de latere jaren wordt ook rekening gehouden met de religie, zowel protestants als katholiek.

Op 14 juni 1820 wordt door de Burgemeesteren van Utrecht aan de administrateurs van Fundaties de volgende mededeling gedaan:

'Z.M. de Koning aan ons hebbende opgedragen het oppertoezicht over de Godshuizen en alle andere stichtingen ten nutte der ingezetenen dezer stad ingericht, hebben wij van onze plicht geacht Ued. te verzoeken, gelijk wij doen, bij deze aan ons zo veel mogelijk op te geven de origine, dan aard, de tegenwoordige staat en inkomsten van het fonds onder uwe administratie staande, mitsgaders 't employ hetwelk van dezelve gemaakt wordt en eindelijk wanneer en door wie Ued. tot het houden van voorn. administratie zijt aangesteld.' Voor het aanvankelijke gasthuis zullen gasten wel aan bepaalde regels zijn gebonden, maar deze zijn niet overgeleverd. Wij moeten het doen met de regels van latere tijd: vanaf begin 1900 werden voor bewoners van de vrijwoningen schriftelijke overeenkomsten vastgelegd, die naast de bewoner, of hoofd van een gezin, mede-ondertekend werden door de burgemeester, in diens hoedanigheid van beheerder van de Fundatie. De regels waren deels vanzelfsprekend te noemen, maar ook wel bevoogdend en autoritair, zoals blijkt uit artikel 3 van het 'Reglement voor het gebruik der Vrije Woningen tot de Fundatie Het Margarethenhof te Utrecht': Hij, aan wien eene vrije woning verleend is, moet die ordelijk bewonen en zindelijk houden; hij mag daarin geen winkel of nering drijven; hij mag aan de woning geenerlei veranderingen aanbrengen; van alle aan de woning blijkende gebreken of door derden aangedane stoornissen moet hij ten spoedigste aan den Rentmeester kennis geven; hij moet zich rustig en ordelijk gedragen en zich onthouden van dronkenschap en van onzedelijkheid; hij moet zich ten aanzien van het gebruik der woning gedragen naar de bevelen en de regelen hem door of vanwege den Burgemeester te geven; hij moet toelaten dat de woning door of vanwege den Burgemeester wordt opgenomen en onderzocht zoo dikwijls zulks noodig geacht wordt; hij zorgt dat geen der personen die bij hem inwonen of vertoeven, in de woning iets doet wat hem verboden is, en is voor hunne handelingen in en ten aanzien van de woning aansprakelijk.

Voor de bewoners van de Margarethenhof werd dit contract nog in 1956 gebruikt en het was natuurlijk de rentmeester die op naleving moest controleren. Plezieriger zal de rentmeester het hebben ervaren om aan de bewoners preuves uit te delen, al ging dit niet altijd even goed, zoals blijkt uit bewaard gebleven correspondentie uit 1949, waarbij twee bewoners van de Margarethenhof zich bij de burgemeester hadden beklagd over de toegekende preuves, hetgeen de rentmeester aanleiding gaf aan het adres van de burgemeester enigszins gepikeerd te reageren: 'De begiftiging der vrijwoningen van de stichting zijn uitkeringen in geld, ter vervanging van de eertijds gebruikelijke verstrekking van brandstoffen en aardappelen. De tegenwoordige uitkeringen zijn: begin maart f 5,-, per november f 6,- en omstreeks Kerstmis f 12,-. Deze bedragen worden door mij persoonlijk aan alle begiftigden met een vrijwoning uitbetaald, dus ook aan de reclamanten. Op een verzamelstaat wordt daarvoor gekwiteerd. Misschien doelen zij op een persoonlijke preuve uit andere fundaties of stichtingen. Voor zover mij bekend, genieten drie van de thans negen bewoners (ook) een preuve uit de Fundatie 'Het Heilige Geesthuis'.

De belangrijkste taak voor de rentmeester lag natuurlijk in het beheer van de gelden en andere eigendommen van de Margarethenhof, naast het in overleg treden met de burgemeester als beheerder over onderhoudskwesties en noodzakelijke verbouwingen. Voor de normale bedrijfsvoering was het de rentmeester die gelden in ontvangst nam en betalingen verrichtte. Aan het eind van ieder jaar maakte hij een gedetailleerd overzicht met het eindresultaat. Als hiervoor al is aangegeven moest de rentmeester, ook bij een tekort van enig jaar de daarop volgende betalingen dus eventueel voorschieten. Bij diverse eindafrekeningen blijkt de rentmeester nog geld te vorderen te hebben dan wel nog verschuldigd te zijn. De afrekening met de regent Amelis van Zuylen van Nyevelt (Domkanunnik en proost van Leiden) in 1549, wordt door deze met het gasthuis geregeld door de afgifte van een rentebrief van 10 Karo-

lusguldens voor het door hem verschuldigde bedrag, onder verband van zijn huis in de immuniteit van de Dom. Het was in die tijd al gebruik dat de rentmeester voor zijn handelwijze zekerheid moest stellen. Jan Bogaert moest bij zijn aftreden in 1579 ruim 2982 gulden afrekenen, maar hij bleek geen contanten beschikbaar te hebben, zodat dit op een andere wijze werd geregeld. Voor de verplichtingen van Philips van Maastricht werd door een derde een akte van borgstelling afgegeven; met zijn opvolger Dirk van Beynum werd afgerekend met erfpacht. Ook Otto Cornelis van Steenis stelde zich in 1818 borg voor zijn opvolger Abraham Sikkel. Achteraf kan worden geconcludeerd dat enkele rentmeesters zaken deden met de aan hen toevertrouwde middelen en zich zodoende konden verrijken, bij gebrek aan controle van diverse instanties. Uit onderstaand overzicht van rentmeesters zien we dat deze zeer lang in functie waren, waardoor de 'eindafrekening' aardig kon oplopen. De vergoeding die aan de rentmeester werd betaald beliep 30 tot 50 guldens; in den negentiende eeuw vervangen door een percentage van 5% van de jaarlijkse ontvangsten. De beheerskosten, voor een belangrijk deel gevormd door de vergoeding voor de rentmeesters, maken in de jaren 1840-1900 gemiddeld slechts een bedrag van f 65.= uit. Ter illustratie volgt hieronder een specificatie van deze kosten over het jaar 1900:

Burgemeester, als bewaarder der stichting	f 1,75
Secretaris der stad	2, =
Klerk ter secretarie	1,10
Eigen handen honorarium rentmeester (5% van ontvangsten)	46,24
Opmaken der rekening	6, =
Schrijven van het dubbel	1,20
Zegel kwitantie Buurkerk (aflossing lening)	0,05
Kosten volmacht voor belegging Grootboek	4,47
Totaal	f 62,81

De rentmeester kon ook bepaalde bewoners betrekken bij noodzakelijke werkzaamheden en hen daar ook voor belonen, zoals het aansteken van de lantaarns f3,50; het uithalen van de zinkpotten f 5.= en het dagelijks openen en sluiten van de poort f 3,15 op jaarbasis! Over de periode van 1558 tot 1970, dus ruim vier eeuwen, heeft de fundatie 22 rentmeesters gekend. Te weten:

1558-1580 Jan Bogaert
 1580-1596 Johan Bogaert
 1596-1650 Jacob van Bommel
 1650-1670 Gerard Houtman, notaris
 1670-1677 Johannes Houtman
 1677-1682 Matthys Visch
 1682-1693 Hermanus van Til
 1693-1720 Philips van Maastricht
 1720-1732 Dirk van Beynum
 1732-1757 Willem de Wijs
 1757-1795 Frans Gerard Immink
 1795-1818 Otto Cornelis van Steenis
 1818-1841 Abraham Sikkel
 1841-1854 mr. Pieter Maria de la Court
 1854-1856 Jhr. mr. W. Six
 1856-1864 Jhr. mr. H. Hooft Graafland
 1865-1895 Jhr. mr. W.H. de Watteville (na 1878 met titel Baron)
 1896-1908 Jhr. mr. J.F. Hooft Graafland
 1909-1911 mr. A. van Doorninck
 1912-1944 E. van Ameijden
 1945-1958 F. Korteweg
 1958-1979 J. Heijman

De laatste bewoners van de vrijwoningen aan het Jansveld in 1979

De bewoning van de huisjes aan het Jansveld werd tot 1979 geregeld door de Stichting 'Huisvesting van Bejaarden' die onderstaande bewoners aan het UMF overdroeg.

- Jansveld 4 – De bewoner is een man van ruim 80 jaar, was meestal op straat te vinden, in de omgeving van de toegangspoort, hetgeen hem de bijnaam opleverde van de 'poortwachter'.
- Jansveld 6 – Mevrouw V., ruim 80 jaar, had samen met de heer V. enkele kinderen, zonder dat sprake was van een huwelijk. Een zoon woonde op nr.16
- Jansveld 8 – de heer M., was als student in de woning geplaatst bij gebrek aan belangstelling van ouderen.
- Jansveld 10 – De heer E., ruim 70 jaar, speelde iedere dag viool, anders zou hij het verleren. Wenste geen gasaansluiting, want dat kon ontploffing veroorzaken; wenste evenmin electriciteit, want hierdoor kon kortsluiting ontstaan. Het huisje werd verwarmd met een oliekachel en verlicht met olielampen. Vanuit een van de telefooncellen die voor het postkantoor op de Neude stonden belde hij iedere maand naar kantoor met de vraag 'of de heren de huurpenningen in ontvangst konden nemen'; bij een bevestigend antwoord verscheen hij binnen een kwartier; na betaling vertrok hij met een kwitantie met verzoek 'de heren namens hem te bedanken'
Zijn uitvaart was heel gezellig; veel oude kameraden; hij bleek destijds deel te hebben uitgemaakt van een muziekgezelschap dat in het bekende restaurant Heck speelde.
- Jansveld 12 – In deze woning woonde een dame, afkomstig uit een aannemersfamilie in Bunnik, die hier als studente was komen wonen.
- Jansveld 14 – De heer Struik lag met alles en iedereen overhoop. Tijdens de viering van het 60-jarig jubileum van het UMF op 17 november 2003 heeft Prof. dr. G.H. Jansen aan de heer Struik aandacht geschenken, met zijn toespraak 'Herinnering aan een glimlach' (zie Bijlage C)
- Jansveld 16 – De heer V., ongeveer 55 jaar oud. Hij noemde zich 'een van de ondergeschoven kinderen van mevrouw V. (nr.6) en de heer V. (nr.4). Zat in de tweede-hands-handel, frequent bezoeker van de zaterdagse markt in wijk C en zag overal winstgevendheid in. Kwam de huur iedere maand op kantoor voldoen en nam de gelegenheid te baat om de problemen met zijn ouders en die met zijn buurman op nr.14 uitvoerig te bespreken.
- Jansveld 18 – De heer L, ongeveer 75 jaar oud, sprak Nederlands met een sterk oosters accent. Oudere medebewoners noemde hem vanwege zijn naam 'Tsoe en Lai'. Betaalde iedere maand contant op kantoor en nam tevens alle post mee die hij niet begreep.
- Jansveld 20 – De heer K., ongeveer 75 jaar oud, werd om zijn moeilijke naam door de medebewoners 'Chomeiny' genoemd. Hij deed van harte mee aan het sociale leven in de Margarethenhof en werd door een ieder gewaardeerd.

De sociale structuur in de Margarethenhof was onder de oudere bewoners hecht, er was sprake van bezoek over en weer en er werd veel gekaart. De een betaalde 4 gulden per week, de ander ander 5 gulden; het verschil van 1 gulden werd veroorzaakt door een extra kraan die ooit was aangebracht.

Na de overdracht aan het UMF werden de weekbedragen omgezet in maandbedragen; de bewoners dienden daarna het Waterleidingbedrijf rechtstreeks te voldoen. Het UMF moest de bestaande situatie voorlopig continueren. Eerst na vertrek van de bewoners van deze woningen, konden door het UMF de nodige maatregelen worden getroffen, zij het dat zich in die periode voor het UMF nog enkele pro-

De voorgevel aan het Jansveld in 1920.

bleempjes moesten worden opgelost. Zo wilde de minderjarige kleinzoon van de bewoonster van huisje nr. 6 bij zijn oma intrekken en toen deze kwam te overlijden, als huurder kunnen optreden. Een poging die uiteindelijk niet door de kantonrechter werd gehonoreerd. De huurder van woning nr.8 liet zijn vriendin bij hem intrekken, die vervolgens met de tussenkomst van advocaten meermaals probeerde een vrijgekomen woning te betrekken, waarin zij uiteindelijk kon slagen, toen meerdere (eerdere) gegadigden zich hadden teruggetrokken.

De huidige situatie, ontstaan vanaf 1980

Alvorens tot restauratie van de overgebleven negen huisjes kon worden overgaan, was het – gelet op de monumentenstatus daarvan –, vereist eerst een uitvoerig historisch onderzoek te laten uitvoeren. In de Archeologische Kroniek van de Gemeente Utrecht over 1983 (pag. 119-122) verscheen van de hand van de heer B.J.M. Klück, een artikel waarin verslag wordt gedaan van hetgeen door hem werd aangetroffen en dat hieronder is opgenomen.

‘De rehabilitatie van Jansveld 6 en 10 en kleine verbeteringen in de overige huisjes geven de gelegenheid tot het verkrijgen van meer inzicht in de ontwikkeling van de sinds het einde van de vorige eeuw gehalveerde Margarethenhof. De vier huisjes ter weerszijde van de poort aan het Jansveld (4, 6, 18, 20) met hun 18e-eeuwse deuren en vensters, tonen bouwsporen uit verschillende perioden. In de voorgevel van 18 en 20 komen bogen van deurnissen met afgeschuinde hoeken voor, naast brede bogen van vroegere drielicht-vensters, die tot de 16de eeuwse verbouwing gerekend moeten worden. De strook boven de vensters onderscheidt zich van het lagere deel door het kleine formaat van de moppen, die afwisselend in koppen- en strekkenlagen zijn gemetseld. Toch moeten niet alle kenmerken van deze gevel als veelzeggende bouwsporen opgevat worden: enige decennia geleden is de voorgevel gerestaureerd waarbij ondermeer de scherpe spitsboog van de poort door een bijna afgeronde boog vervangen werd. Het blijft echter vaststaan dat de gevel in aanleg van vóór 1582 dateert. Uit muurankers en uit de bijbehorende balklagen valt af te leiden dat in de 16e eeuw sprake was van één huisje links van de poort (4 en 6)

De voorgevel aan het Jansveld in 2020.

en twee rechts daarvan. De balklaag van 18 en 20 is hoger gelegd, wat op gelijkzijdigheid met de kelders (met moppengewelf) wijst, en hij heeft andere sleutelstukken dan de balklaag links van de poort: resp. met peerkraal en holprofiel. Inwendig kwamen echter sporen van nog oudere fasen aan het licht. Als eerst kwam bij het ontleisteren van de noordmuur op de zolder boven de poort een fragment van een trapgevel van de voorganger van 18(-20) te voorschijn, waarvan de vroegere dakvoet veel lager gelegen moet hebben dan de huidige, maar die bovendien ook minder breed was en dus een andere balklaag heeft gehad (afb. 64). In de trapgevel zijn resten zichtbaar van een weggebroken schoorsteenkanaal, dat in de poortdoorgang overgaat in twee kolommen op consoles. Als tweede verschijnsel van een vroegere fase leverde de achtergevel van 6 sporen op van een smal venster in metselwerk van forse moppen dat van een 14de eeuwse oorsprong moet zijn. Ook dit fragment blijkt ouder te zijn dan de balklaag en het geeft bovendien aan dat achter deze muur (nu van 8) oorspronkelijk open ruimte was. Uit de periode na verbouwing tot vrijwoningen werd in 6 bij de aan de poort grenzende muur een haardpot aangetroffen waarom heen een leemplaag met afdrucken van plavuizen van 16,5 in het vierkant aansloot.

Als haardpot was een waterkan gebruikt. Aardig was dat in de as een stukje vuursteen lag. In de muur was van de stookplaats op dat punt niets te zien; later werd daar een doorgang gemaakt, terwijl de rest achter de huidige schoorsteen verborgen moet zitten. Ook in 10 kwam middeleeuws werk te voorschijn: de achtergevel bestaat uit moppen (10 x 81 cm), die doorloopt achter 12 en waarschijnlijk ook achter 8. In 10 is er een 45 cm brede steunbeer opgenomen met een rechte en een schuine kant (afb. 65). De fundering van de muur is ouder en er is een fragment bewaard van een hoek van een gepleisterde opening of nis. De voet van de steunbeer is afgehakt om ruimte te maken voor een schuin gewelfje boven de ingang naar een kelder met een moppengewelf, dat ondanks het steenformaat (29,5 x 41 x 6,5 à 7 cm) waarschijnlijk in de 16e eeuw gedateerd moet worden. Merkwaardig is, dat de ingang oorspronkelijk in 8 was. Het schuin oplopende gewelfje en de steunbeer vormden voor de indeling van 10 geen probleem: zij waren onder en achter de bedstee-betimmering verborgen.

Verder bezit 10 een spiltrapje uit de 17de eeuw, waarvan de treden langs de spil met

een oortje versierd zijn (afb. 66). De deur, met boven- en onderdeur, met al het oorspronkelijke hang- en sluitwerk er nog aan, stamt uit het tochtportaal uit de 18e eeuw (afb. 97). Uitgaande van de tekening van het (verbouwde gasthuis) uit 1894, zullen de rechts van het gebouw afgebeelde huisjes tot de nieuwe kamers behoord hebben, terwijl de in de korfboognissen geplaatste deuren en de kruisvensters in het grote gebouw eveneens als 16e-eeuws werk beschouwd mogen worden, want toen werd dat hoofdgebouw opgedeeld. Nu heeft alleen Jansveld 8 nog een dergelijke ingangsnis met afgeschuinde hoeken (afb. 62), De op de tekening afgebeelde huisjes vertonen grote gelijkenis met Jansveld 14 en 16, waarvan de kruiskozijnen op de verdieping stijlen met een 16e-eeuws profiel hebben, terwijl de deur van 16 in een nis met afgeschuinde en (weggewerkte) boog is geplaatst.'

Hoewel de inhoud van dit artikel, vanwege de technische termen niet voor iedere lezer even begrijpelijk overkomt, zal toch wel duidelijk zijn, dat destijds de Margarethenhof terecht op de Rijksmonumentenlijst werd opgenomen. Door het UMF is de restauratie van de huisjes zorgvuldig ter hand genomen, waarbij gezocht is naar de mogelijkheden om deze voor bewoning door één of twee personen geschikt te maken, naar hedendaagse maatstaven. Zo kreeg ieder huisje een eigen wc, douche, keuken annex zitkamer en slaapkamer.

In 1989 werd, in overleg met de bewoners, overgegaan tot herinrichting van de binnenplaats; zo werd de bestrating herzien, beplanting aangebracht en een lantaarn opgehangen. Uiteraard verdween ook het afzonderlijke gebouwtje met de plee, waarvan in 1977 een journalist nog zou noteren; 'De zitplank wordt met een fraai gedraaide houten deksel afgesloten'. Bij de overgang van de Margarethenhof naar het UMF was geen sprake meer van vrijwoningen; de huurders dienden vanaf de renovatie een redelijke huurprijs te betalen. Er bestaat ruime belangstelling voor het wonen op deze plaats: rustig gelegen, in het midden van de stad. Het spreekt vanzelf, dat een aantal bewoners op een bepaald moment, al naar gelang hun persoonlijke omstandigheden, naar elders vertrekken; zo is de eerste 'bewonersgroep' grotendeels vervangen. De saamhorigheid is goed te noemen, al waren er in het begin nog wel eens wat problemen met de verhuurder, die wellicht ook te maken hadden met het feit dat niet 'alles' ineens kon worden gerealiseerd.

Een luidklokje in de Margarethenhof

Door de bewoners die in 1995 op de Margarethenhof woonden werd het initiatief genomen om, voor eigen rekening, een luidklokje te laten maken, dat in 2001 daadwerkelijk zijn beslag kreeg. De heer Peter van Rijn, een van de bewoners, laten wij daarover graag aan het woord:

'Het idee om een klokje te laten gieten werd geboren op een warme zomeravond in 1964. De toenmalige bewoners genoten buiten in de tuin van een glaasje wijn en het gesprek kwam op een kopergravure van Karel Bendsdorp uit ca. 1790 die kort daarvoor door een van de bewoners was aangeschaft. Deze afbeelding toont een doorzicht op de hof vanuit de poort. Bij nader beschouwing is onder de poort een touw te zien (zie afbeelding op pagina 11); een glaasje wijn verder besloten we dat dat touw mogelijk het luidtouw van de hofklok zou kunnen zijn. Op de bewuste zomeravond werd besloten dat we een klokje wilde laten gieten voor het hofje, met daarop de namen van de mensen die daar op dat moment woonden. Het klokje zou daarmee een eigentijds accent toevoegen van de toenmalige bewoners in de lang historische ontwikkeling van de Margarethenhof zoals we deze nu kennen.

De periode tussen plan en uitvoering heeft ruim 5 jaar in beslag genomen. Via contacten binnen het Utrechtse Klokkenuiders Gilde werd in 1995 van Simon Laudy, een van oorsprong Utrechtse klokkengieter, het

aanbod gekregen voor het ontwerpen en gieten van een bronzen luidklokje tegen een uiterst schappelijke prijs. Simon Laudy heeft er echter wel 3 jaar overheen laten gaan, voordat hij het klokje heeft geleverd; vandaar dat het gietjaar op de klok '1997' aangeeft. De broer van de klokkengieter, Maarten Laudy is meubelmaker en die heeft vervolgens het stoeltje gemaakt, naar ontwerp van architect Henk Scholte.

De klok werd opgehangen in de zijmuur van nr 16, hetgeen bij gebreke van medewerking van de toenmalige huurder eerst in 2000 kon plaats vinden.'

Tijdens de Open Monumentendag 2003 kon in aanwezigheid van burgemeester A. Brouwer, en genodigden het klokje officieel in gebruik worden genomen, dat daarna in eigendom werd overgedragen aan het UMF.

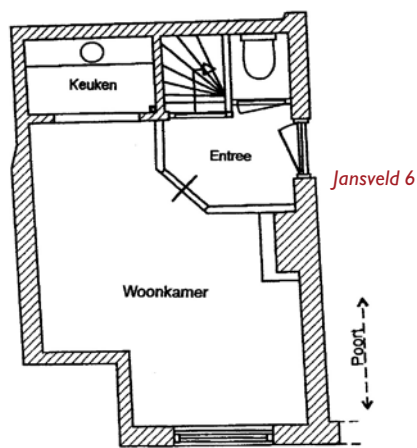
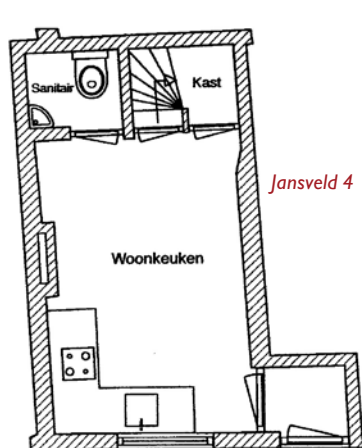
Tot slot: de Margarethenhof in 2020

Hiervoor hebt u kunnen lezen hoe het gasthuis rond 1562 werd omgevormd tot zelfstandige woningen, zogenaamde vrijwoningen en in de jaren daarna ook nog nieuwe woningen werden gebouwd, zodat in 1850 20 woningen op het complex waren gerealiseerd.

Na 1980 zijn de nog aanwezige woningen door het UMF, na aanpassing voor hedendaags gebruik verhuurd.

Nu er inmiddels ruim 650 jaar is verstreken, sinds het gasthuis en de daarbij behorende kapel in gebruik werd genomen, nemen wij u graag mee voor een bezoek aan de Margarethenhof om de huidige situatie (anno 2020) eens te bekijken.

Op het Jansveld staan we voor de poort, die de scheiding geeft van woningen die aan de

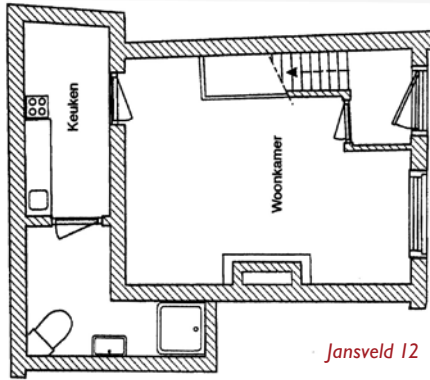
straatzijde zijn gebouwd en de woningen die zich op het feitelijke binnenterrein, de hof, de hof bevinden. Links van de poort liggen twee dwarse éénlaags woningen, de nummers 4 en 6, waarvan nummer 4 een huisdeur heeft aan de straatzijde en deze voor nummer 6 zich bevindt op het binnenterrein in de poort. Het betreft gesplitste zestiende eeuwse woningen.

Rechts van de poort bevinden zich de huizen, met de nummers 18 en 20, beide met een ingang aan de straatzijde. Dit zijn twee gekoppelde éénlaags huizen, gebouwd rond 1500 met kelders. De buitenmuren van deze woningen aan de straatzijde dateren van omstreeks 1580. De poortingang kende oorspronkelijk een spitsboog, zoals we die terugzien bij het oorspronkelijke gasthuisgebouw. Boven de poort bevindt zich een gevelsteen met de naam 'Margarethenhof', vermoedelijk aangebracht nadat sprake was van de instelling van vrijwoningen.

De plattegrondjes van de hiervoor en ook van de hierna genoemde woningen zijn hierbij afgebeeld; hieruit blijkt welke voorzieningen thans in deze woningen aanwezig zijn. De huisjes beschikken over een boven-, resp. zolderverdieping met een kleine dakkapel of zolderraam

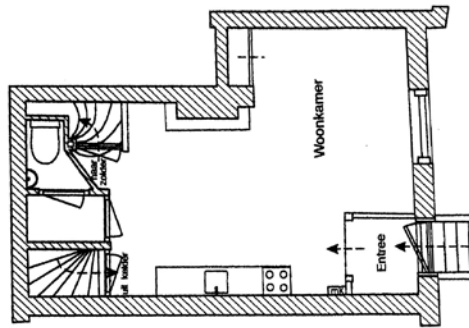

De poortdeur is helaas gesloten maar wordt op ons verzoek geopend. Eeuwenlang werd de poort door een van de bewoners 's morgens geopend en 's avonds gesloten. Deze situatie is nu niet meer mogelijk. De laatste jaren werden de bewoners geconfronteerd met inbraak en schade als gevolg van baldadigheid. Het bestuur van het UMF heeft in 1992, op verzoek van de bewoners, ingestemd met sluiting van de poort, wel onder voorwaarde dat mensen, die aanbellen om de hof te kunnen betreden, niet geweigerd mogen worden. Jammer, maar dit probleem doet zich helaas ook op meerdere plaatsen in de stad Utrecht voor.

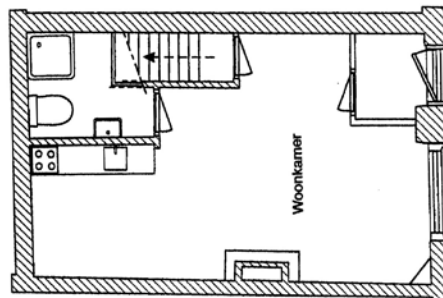
Jansveld 12

Direct links achter de poortweg ligt een rij van drie éénlaags woningen, de nummers 8, 10 en 12. Het laatste stamt uit het tweede kwart van de negentiende eeuw, beide andere uit de zestiende eeuw. Op de plaats van nummer 10 stond in de middeleeuwen een diep gebouw, waarvan de kelder bewaard

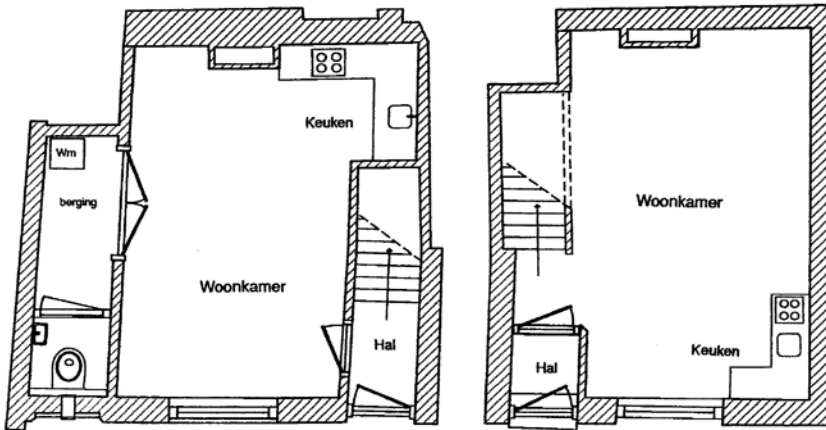
Jansveld 10

is gebleven toen hier later, gelijktijdig met nummer 8 een woning verrees. Deze huizen 8 en 10 delen hun zadeldak. Omdat de oude kelder loodrecht op de voorgevel van nummer 10 ligt, moet je een trapje op om

Jansveld 8

Jansveld 14

Jansveld 16

deze woning binnen te gaan, bovendien heeft deze woning nog een zeventiende-eeuwse spiltrap en een originele boven- en onderdeur met hang- en sluitwerk uit de achttiende eeuw.

Ruggelings tegen de woningen 18 en 20, aan het Jansveld, liggen de diepe éénlaags woningen met de nummers 14 en 16, die dateren uit de zestiende eeuw.

De woningen op het binnenterrein zijn alle wit gepleisterd, met uitzondering van nummer 12, het jongste huisje en om deze reden ongepleisterd gebleven?

Na de verkopen van huizen en grond in het begin van de negentiende eeuw, is van het oorspronkelijke bleekveld nog slechts een klein strookje over, dat werd opgenomen in de gewijzigde opzet van de binnentuin. De bezoekers zullen beamen dat het hier goed toeven is: een oase van rust te midden van een druk gedeelte van de Utrechtse binnenstad.

De Margarethenhof is het oudste, nog bestaande hofje in Utrecht. Reden temeer om dit monument niet (meer) te laten verwaarlozen.

Ingmar Heytze, bij de huizen in de Margarethenhof:

DE STANDEN

*‘Wat voor mensen’, vraagt ze, ‘wonen er nu in die monumenten?’
Ik kijk haar aan, het meisje van de wereld aan haar voeten in de bejaarde hof,
een beerput vol eeuwen aan scherven, en voel mijn eigen hoofd verpulveren
tot stof. Op zoek naar een gemene deler vind ik niets, behalve het principe
dat dieren en hun baasjes op elkaar gaan lijken, mettertijd. ‘Dit zijn de standen’,
zeg ik. Als alles gaat zoals je wilt met werk, vriend, kind, et cetera, verhuis je
op een dag naar Leidsche Rijn. Daar is het leeg en onbestemd, stofvrij.
Men waait er weg. Of je wortelt hier met zeven katten, bijna honderd jaar,
een monument dat ademt maar steeds minder goed aanspreekbaar,
tot je zachtjes kijvend in de poepdoos van de tijd verdwijnt.’*

Ze zegt: ‘Fijn dat er opties zijn’.

Noten

- 1 – Brugman, Jan (e.a.) – *Markten in Utrecht. Matrijs, Utrecht, 1995. pag.25.*
Het marktgedeelte van de Visbrug tot aan de Maartensbrug aan de oostzijde van de gracht ging over in de Zoutmarkt; de huidige straatnaamgeving is dus in strijd met de historische feiten.
- 2 – Genderen, Bram van den Hoven van - De Heren van de Kerk.
Walburg Pers, Zutphen, 1997, pag.76, 77,177
- 3 – Fruytier, J. - in *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek. A.W.Sijthoffs Uitg., Leiden, 1917, pag.1305*
- 4 – Haslinghuis, Dr. E.J., en C.J.A. Peeters - *De Dom van Utrecht. Staatsuitgeverij, 's-Gravenhage, 1965, pag.346/7; alsook: Bericht van de Stichting Vrienden van de Domkerk, jrg.31, voorjaar 2019, pag.,15*
- 5 – *Toelichting bij de Tentoonstelling over Utrechtse gods- en gasthuizen, in 1973 gehouden in het Centraal Museum te Utrecht*
- 6 – Bogaers, Llewellyn – *Aards, betrokken en zelfbewust. Levend verleden Utrecht, 2008; pag. 551-553*
- 7 – Gerobulus, Joh. - *Waerachtich verhael van den staat der gereformeerde kercke. Utrecht, 1603, pag. 60-61*
- 8 – Scheltema, J., in: *Struick, Dr. J.E.A.L. – Utrecht door de eeuwen heen. Het Spectrum, Utrecht, 1971, pag.324*
- 9 – Campen, J. van - *Maandblad Oud-Utrecht, jaargang 1955, pag.33*
- 10 – Hartog, Elizabeth den – *Een spoor van vernieling. Verloren, Hilversum, 2019, pag.34, met verwijzing naar voetnoot 47 (Pollmann)*

Geraadpleegde literatuur

- Beer, Dymph de – *Geschiedenis en betekenis van de fundaties, stichtingen en fondsen van gilden waarover de gemeente Utrecht het beheer voert. Utrecht 1990 (ongepubliceerd)*
- Bogaers, L. – *Aards, betrokken en zelfbewust. Levend Verleden Utrecht, 2008*
- Borst, drs. P., e.a. – *Graven en begraven in de Dom van Utrecht. Uitg. Henk Reinders, Bunnik, 1997*
- Bruin, Renger de, e.a. – *Van Aalmoes tot AOW / Zes eeuwen ouderenzorg in een Nederlandse stad. De Agnietenreeks, Centraal Museum Utrecht, 1996*
- Brugman, Jan., e.a. – *Markten in Utrecht. Uitgave Matrijs, Utrecht, 1995*
- Campen, J. van – *Maandblad Oud Utrecht, jrg. 1955*
- Claes, Jos, e.a. – *Beschermheiligen in de Lage Landen. Davidsfonds / Leuven, Uitg. Ten Have, 2006*
- Doet van Flensburg, J.J. – *Archief kerkelijke en wereldsche geschiedenissen in zonderheid van Utrecht, deel II. Utrecht, 1839*
- Doedens, dr. Anne – *De Geschiedenis van Utrecht / De canon van het Utrechts Verleden, Walburg Pers, Zutphen, 2013*
- Dolfin, M.J., e.a. – *Utrecht, binnen de singels. SDU Uitg. 's-Gravenhage, 1989*
- Fruytier, J. – in *Nieuw Nederlandsch Biografisch Woordenboek. A.W. Sijthoffs Uitg., Leiden, 1917.*
- Gerobulus, Joh. – *Waerachtich verhael van den staat der gereformeerde kercke, Utrecht, 1603*
- Hartog, Elizabeth den, – *Een spoor van vernieling. Verloren, Hilversum, 2019*
- Haslinghuis, dr.E.J. en C.J.A. Peeters – *De Dom van Utrecht. Staatsuitg., 's-Gravenhage, 1965*
- Heytze, Ingmar – *Van licht en steen. Utrechts Monumenten Fonds, 2013*
- Hoogland sr., R.A. – *Kroniek van Utrecht; Het Spectrum B.V. Utrecht, 1978*
- Hoven van Genderen, Bram van den – *De Heren van de Kerk. Walburg Pers, Zutphen, 1997*
- Hugenholtz, F.W.N., e.a. – *Dom en Onderwijs / Utrechtse Historische Cahiers, 1983*
- Hulzen, dr. A. van – *Utrechtse kloosters en gasthuizen, Bosch, Keuning N.V., Baarn, 1986*
- Jöckle, Clemens – *Das Grosse Heiligen Lexicon. Karl Mülker Verlag, München. 1995.*
- Jonker-Klijn, T. en R. Roks – *De Bisschoppen van Utrecht, Stichting de Plantage, Utrecht, 2008*
- Kam, René de – *'Voor den armen alhier' / De geschiedenis van vijf fundaties en hun vrijwoningen. Uitgave Matrijs, Utrecht, 1998*
- Klück, B.J.M. – *Jansveld 4-20 (Margarethenhof) in: Archeologische en Bouwhistorische Kroniek van Utrecht, Utrecht 1983.*
- Krijnen, Paul en Jetty Krijnen-van der Sterre, Grolmans Utrecht. Uitg. Thoth Bussum, Het Utrechts Archief, 2008
- Marvelde, Marie te – *De verborgen stad. Stokerkade cultuurhistorische uitgeverij, Marie te Marvelde, 2011*
- Monde, N. van der – *Geschied- en oudheidkundige beschrijvingen van pleinen, Straten, Stegen, enz. der stad Utrecht, deel II. Utrecht, 1845*
- Scheltema, J. – in: *Struick, dr.J.E.A.L. – Utrecht door de eeuwen heen. Het Spectrum. Utrecht, 1971.*
- Stöver, R.J. – *De Salvator- of Oudmunsterkerk te Utrecht. Clavis Stichting Publ. Middeleeuwse kunst, Utrecht, 1997*
- Struick, dr. J.E.A.L. – *Utrecht door de eeuwen heen. Het Spectrum NV, Utrecht, 1971*
- Teeuwen, Danielle – *'Van de groote swaricheyt der armen deser Stadt / De reorganisatie van de armenzorg in Utrecht, 1580-1674; in Jaarboek Oud-Utrecht 2010*
- Thoomes, W. – *Hoffes in Utrecht. Matrijs, Utrecht, 1984*
- Vliet, Kaj van – *In kringen van kanunniken. Walburg Pers, Zutphen, 2002*
- Wagenaar, C.W. – *Vrije woningen te Utrecht. Uitg. G.J.A. Ruys, Utrecht, 1913*
- Voorts werd gebruik gemaakt van Utrechts Documentatiesysteem (www.Documentatie.org) en van Het Utrechts Archief (www.hetutrechtsarchief.nl).

Bijlage A

Overdracht van een stuk grond voor de stichting van het St. Matthias en St. Margaretha-gasthuis. 1367.

Wy borghmeysters, scepens ende ghemene raedt der stadt van Utrecht maken kond allen luden, dat wy ghegeven hebben tegen eweliken erf-pachte heren Ghysbrecht van Walenborch, canonick ten Doem tUtrecht, vier hofsteden, gelegen op sinte Johans velt binnen Utrecht, onser stadt egghen ende eynden alse sy gelegen syn, streckende van der eenre strate ter ander tusschen der hofstede, die Dierick van Zanten van onss in pachte heeft, aen die oversyde ende tusschen der hofstede, die Johan Dole van onss in pachte heeft, aen die nederzyde, elcx jaers om drie ende veertich pont ende tyen scillinghe alsulex payments alse in onser stadt ghenghe ende gave wezen zell in elker tijt der betaelynghe, ende men ghemeenliken pacht mede betaelt van denzelven velde, te betalen die een helfte sinte Victoers-misse nu naestcomende, ende die ander helft tot Paeschen daer naestcomende, ende alsoe voert jaerlicx eweliken, een gasthuys daerop te setten, arme luden daerin te wesen, of een ander goedshuys daerop te setten in Goeds eeren, in aldusdanighen manieren. Waert dat hem heer Ghysbrecht voirseyt anders beriede by synen levenden live, dat hy die voerseide hofsteden in ander oerbaer keren woude, so mach hy sijn oerbaer ende synen vryen wille daermede doen, behouden ons pachte ende anders ons rechts, alse die hofsteden daerboven ende beneden gelegen zijn. Ende waert dat hy storve ende hy by zynen levende live mitten voerseiden hofsteden anders niet gedaen en hadde dan voerscreven is, so souden dezelve hofsteden blyven tot enen gasthuys op te setten, welck gasthuys mitten lande ende renthen, dat men daertoe gheeft of gheven zell, onse borghemeyster van den rade mit heren Ghysbrechts testamentoren, alsoe lange alse die testamentoren leven, verwaren zellen. Mer nae die testamentoren doot soe soud die voerseide borghemeyster verwaren mit denghenen die dan proest waer tot Leyden, des hy priester ende canonick ware ten Doen tUtrecht ende bynnen Utrecht woent; ende hy des niet, soe soudt die voerseide borghemeyster mitten ousten priester in den stalle canonick ten Doem tUtrecht verwaren. Alle archeyt uutgeseyt.
In oerkonde des sbriefs bezeghelt mit onser stads zeghell.
Deser brieven sijn twee.
Gegeven int jair ons Heeren dusent driehondert zeven ende tsestich opten Palmavont.

Naar een afschrift in het cartularium van het St. Margrietenhof; (transcriptie zestiende eeuw); catalogus van het bij het stadsarchief bewaarde archieven, eerste afdeling, inv.nr. 488.

Bijlage B

Aankoop woningen Haagstraat, Utrecht, door de Stichting Margarethenhof

Eind 1893 werden aan het Jansveld het oorspronkelijke gasthuis en enkele vrijwoningen verkocht en diende voor de daar in wonende bewoners elders huisvesting te worden gevonden, waarvoor men het oog had laten vallen op woningen in de Haagstraat (nrs.19 t/m.31).

De voorgeschiedenis was als volgt: Op 14 mei 1881 kocht Dirck Verschoof, zonder beroep en wonende te Utrecht, een perceel grond, waarop hij de onderhavige huizen in de Haagstraat liet bouwen en ze vervolgens verhuurde. Op 7 september 1883 verkocht Verschoof de huizen door aan Jac.Pieter Wolffram, particulier, wonende te Utrecht, voor een bedrag van f 8.000,=.

Tien jaar later, op 9 december 1893 wordt, ten overstaan van notaris H.J.W. Dubois te Utrecht, in het lokaal voor Openbare Verkoopingen, Achter Sint Pieter te Utrecht, op verzoek van Wolffram de betreffende zeven woningen in de Haagstraat in het openbaar verkocht. Op de zeven woningen werd door vier verschillende personen geboden, tot een totaal bedrag van f 8.600.=. In de daarop volgende afslag werd het totaal 'gemijnd' voor f 8.750.=, door J.Th.Kok. Hoofdopzichter bij Gemeentewerken te Utrecht, die verklaarde de toewijzing te accepteren namens de Fundatie 'Het Margarethenhof' te Utrecht.

Naast de aankoopkosten moest nog het een en ander aan de huizen worden gedaan, omdat deze 10 jaar verhuurd waren geweest tegen een huurprijs van twee gulden per week.

De totale kosten waren f. 10.366,33, gespecificeerd als volgt:

Aankoopkosten	f 8.750,=
Verhuiskosten 5 bewoners naar Haagstraat/ I bewoner naar Fundatie van Pallaes	f 55,=
Werkzaamheden, door timmerman, schilder en behanger	f 1.491,28
Verzekering en kosten voor toezicht	<u>f 70,05</u>

De financiering van deze kosten werd op de volgende wijze verricht:

Verkoop 2 obligaties aan Fundatie van Maria van Pallaes	f 1.995,79
Verkoop 2 obligaties via Bank Vlaer & Kol	f 4.989,44
Verkoop obligatie aan Fundatie Jhr. E. van Buchell	f 999,14
E. Scheerbouwer, aangenomen sloopkosten van 7 woningen	f 255,00
Opbrengst bij verkoop percelen grond	f 1.275,00
Restitutie premie brandverzekering	f 13,25
Rente tijdelijk belegd kapitaal Crediet- en Depositokas	f 7,04
Aanvulling uit overige middelen	<u>f 831,67</u>
	f 10.366,33

Opmerking:

Uit de wijze van financiering blijkt dat geen gelden onbelegd bleven en grotere uitgaven de nodige werkzaamheden voor de rentmeester met zich brachten.

Bijlage C

Tekst uitgesproken door Prof.dr. G.H. Jansen, tijdens de viering van het 70-jarig bestaan van het Utrechts Monumenten Fonds, in november 2003

Herinnering aan een glimlach

Hij was geen gemakkelijke man, meneer Struik, helemaal niet. Hij was moeilijk. Lastig. Onmogelijk zelfs. Dan schold hij de dames van het hofje uit voor hoer en de heren konden doodvallen. Hij zou er niet om treuren. En toch had hij iets vertederends We schrijven begin jaren tachtig. Locatie: het Margarethahofje aan het Jaarsveld. Een handvol piepkleine huisjes. Een paar aan de straat en een stuk of wat om een binnenplaats achter de poort. In een van die huisjes had ik destijds een soort atelier, een werkplek. Vanachter mijn schrijfmachine keek ik uit op de binnenplaats en dus ook op de oude meneer Struik als hij naar buiten kwam. Als je hem tegenkwam brandde hij meteen los met felle, eindeloze tirades. Je liep liever een straatje om.

Meneer Struik lag overhoop met alles en iedereen vooral als het om geld ging. Hij was in en in gierig. Hij verzamelde en verhandelde alles wat hij op straat kon vinden – spijkers, touwtjes, schroeven, moeren, halve en hele fietsen – en hij sloeg dat thuis op achter met extra sloten behangen ramen en deuren. Het stonk er adembenemend. En toch had hij iets vertederends ... Je kon hem namelijk geen groter plezier doen dan hem iets helemaal gratis en voor niks te geven. Al was het maar een kop koffie. Als dat gebeurde dan gaf hij een glimlach af die de meest verstokte boef tot inkeer zou brengen, een glimlach, die God en alle heiligen zou verheugen en verwarmen, een glimlach, kortom, van een lang geleden uitgestorven soort

Het was een glimlach die dus niet zonder gevolgen was gebleven. Meneer Struik wist zich omringd door een aantal dames die hem op de been hielden in zijn moeilijke strijd om het bestaan. De mevrouw van de Bruna op de hoek van de Lange Jansstraat verzorgde het contact met huisarts en apotheek; de lokettistes van het postkantoor op de Neude vingden hem 's winters op met gratis koffie, soep en warmte. En zo waren er meer mensen waar hij op kon rekenen. Meneer Struik redde zich aardig.

Toen kwam de klap. Op een dag – ik zat achter mijn raam te ploeteren op een tekst – zag ik hem 'anders dan anders' zijn deur uit komen. Hij gebaarde naar me, wees in paniek naar zijn mond. Ik ging naar hem toe. Hij kon geen woord meer uitbrengen. De ambulance bracht hem naar het Diakonessenhuis. Het viel uiteindelijk nog wel mee. Toch geen infarct. Maar praten kon hij niet meer. Wie was hij eigenlijk? Hoe kwam je daar achter als iemand niet praten kan? Met potlood en papier wist hij geen raad. Zijn hanenpoten waren onleesbaar. Met heel veel moeite vonden we een paar aanknopingspunten. Een broer in Hilversum. Ene "Teus in Breukelen", die als kind bij hem logeerde op zijn boerderij in Zeeuwsch-Vlaanderen.

Meneer Struik kwam weer terug op het hofje, maar hij was nog meer dan vroeger op anderen aangewezen. Gelukkig had zijn schraapzucht er niet onder geleden. Ik mocht de boodschappen voor hem doen. Zijn dringende aanwijzing om daarvoor naar de Aldi op de Straatweg te gaan, waar de grauwe erwten twee centen goedkoper waren, had ik echter naast me neergelegd. Hij kon dat niet waarderen. Helemaal niet. Meneer Struik kreeg voor mij stukje bij beetje een identiteit. Er groeide een verhaal, een persoonlijke geschiedenis die veel begrijpelijk maakte. Hij had inderdaad een boerderij gehad in Zeeuwsch-Vlaanderen, hoorde ik. Een boerderij met achttien koeien. Toen zijn vrouw ziek werd en in een verpleeginrichting

moest worden opgenomen, had hij zijn boerderij verkocht, want hij kon die in zijn eentje niet gaande houden. Hij was met haar meegegaan. Ze overleed en hij bleef achter; zonder vrouw, zonder land, zonder koeien en hij werd gedwongen om zijn kapitaal 'op te eten'. Hij kon dat niet begrijpen en niet verdragen. Hij werd onhandelbaar en tenslotte zo agressief dat behandeling in een psychiatrische inrichting noodzakelijk werd gevonden. Dat werd 'de Willem Arntz' in Utrecht, want met het Utrechtse had hij vanouds een zekere binding. Hij werd hier stevig onder handen genomen. Het moment brak ten slotte aan waarop hij in staat werd geacht om weer zelfstandig te gaan wonen.

Met behulp van het Utrechts Monumenten Fonds kreeg hij een huisje in het Margarethahofje toegewezen. Hij begon onmiddellijk verbeterd te rommelen, te schrappen en te sjacheren om weer wat bezit op te bouwen. Hij meldde zich aan als suppoost bij de FC Utrecht en was al gauw zeer gezien onder de jongens van de Bunnikzijde. Zij waren gul. Zij keken niet op een paar pilsjes. Hij liet zich dat graag aanleunen. Hij pakte alles aan wat iets kon opleveren.

Zo leerden we op het hofje meneer Struik kennen. Maar na de klap ging het snel bergafwaarts met hem. De glimlach verloor veel van zijn glans. Hij bleef mij bestoken met opdrachten, die hij met moeizame verhalen op het papier krabbelde dat ik voor hem had klaargelegd. Als ik nu maar over zijn schouder met hem meekeek naar wat hij schreef, dan kon ik nog wel 'in zijn gedachten klimmen' en begrijpen wat hij bedoelde. Het einde was tragisch. Het zal januari '86 zijn geweest. Het was die dag bitter koud. Meneer Struik was zonder sleutels thuis gekomen en kon niet naar binnen. Van de andere bewoners van het hofje was niemand thuis. Hij is weer de straat op gegaan om het later nog eens te proberen en dat heeft zich enkele malen herhaald. Toen er eindelijk iemand thuis was heeft hij een ijzerzaagje geleend om de hangsloten aan zijn voordeur door te zagen. Dat viel helemaal niet mee. Hij was tenslotte door en door verkleumd en doodmoe. Eenmaal binnen heeft hij de gaskachel vol aangezet en de luiken voor zijn raam gesloten.

Die nacht is hij gestorven. Dit werd pas twee dagen later ontdekt toen 'Teus uit Breukelen' naar hem kwam kijken. Het gebeurde wel vaker dat hij zich een paar dagen niet liet zien. Teus opende de luiken toen hij geen gehoor kreeg aan de deur. Het glas van de ramen was gloeiend heet van de kachel die maar doorloeiide. Toen hij naar binnen keek zag hij meneer Struik voorover op de grond liggen. Zijn handen hadden zich vastgeklauwd in het vloerkleed. Meneer Struik was aan een hartaanval overleden. De glimlach had het opgegeven.

Toen zijn lichaam werd weggehaald van het hofje, heb ik voor het eerst van mijn leven de weege, misselijk makende lucht van een lijk in ontbinding geroken. Meneer Struik is begraven op de Algemene Begraafplaats in Tolsteeg. Achter de baar liepen drie mensen. Het vroom dat het kraakte.

Dank

Zonder medewerking van de leden van de werkgroep Historisch Onderzoek had dit werkstuk niet tot stand kunnen komen. In het bijzonder dank ik Dirk van Sichem voor zijn plattegrondjes, maar vooral voor zijn kritische en waardevolle opmerkingen; Bert Aanstoot voor zijn redactionele aanwijzingen; Gé Veldhuijzen die veel gegevens kon aanleveren en Simon den Daas voor de fraaie en kundige opmaak van deze uitgave.

Een Utrechtse historiepenning uit 1759

Het bekende stadskasteel Oudaen, gelegen aan de Oudegracht in Utrecht heeft al vele eeuwen stand gehouden. Uitgaande van het hout dat destijds in de traptoren werd gebruikt, kan worden aangenomen dat de bouw omstreeks het jaar 1276 heeft plaats gevonden. De eerste bewoners-eigenaren waren leden van de bekende familie Zoudenbalch en het huis heeft dan ook in de beginjaren de naam 'Zoudenbalch' gedragen. Familieproblemen en eigendomsoverdrachten doen het pand belanden bij Dirk van Houdaen. Vanaf 1523 staat het huis te boek als Oudaen, dat al vanaf 1492 in het bezit was van Steven van Ruitenbergh die, naar wordt aangenomen, het pand heeft laten verbouwen en aangepast aan de gewenste huiselijkheid. Ook daarna waren het vooraanstaande families die het huis in eigendom verkregen. Na de reformatie hield de Diaconie van de Nederduitse

Hervormde Gemeente, die in 1578 was opgericht, zich bezig met de zorg voor armen en bejaarden. In 1757 werd aan het College van Diakenen een bedrag van 24.000 gulden, in obligaties ten laste van de provincie Utrecht aangeboden voor de oprichting van een Diaconie Oudemannen- en vrouwenhuis. Men kon voor dit doel in 1758 van de familie Van Hemert Oudaen kopen voor een bedrag van f 16.000,-. Onder leiding van de bouwmeester Anthony Voskuil werd het huis gereed gemaakt voor de huisvesting van 160 personen. Op 24 april 1759 volgt dan de grootse ingebruikneming. Ter gelegenheid van dit feit, vervaardigde de diaken Joan Stouw een aantal gedichten en hij gaf ook een boekje uit 'Eerzuil der Milddadigheid', waarin ook de 2 uur durende preek van Prof. Ds. Elsnerus werd opgenomen.

Later toonde Stouw ter vergadering van het College een tweetal penningen die hij had laten slaan, met verzoek deze in een kastje in de regentenkamer te plaatsen. In werkelijkheid bleek het om afslagen op zilveren plaatjes te gaan van de voor- en keerzijde van de penning. Een echte penning heeft het huis nooit bezeten.

Deze penning, vermoedelijk in een oplage van enkele stuks, werd geslagen door Johan George Holtzhey (1729-1808) die, met zijn vader Martinus Holtzhey, behoorde tot de bekendste en meest productieve medailleurs in hun tijd. De penning toont aan de voorzijde het huis Oudaen in de toestand van 1759, met de gewijzigde ingang die tot op heden het pand siert. Omschrift: Hier word den Ouden stok gevoed Met Tydlyk brood en geestlyk goed. In de afsnede: JEZAIA XLVI.VRS 3,4, De goddelijke zon beschijnt het huis Oudaen. Onder de afbeelding I.G. Holtzhey.FEC. Op de keerzijde het wapen van de provincie Utrecht, het stadswapen en de wapens van de twee burgemeesters. Voorts de tekst: DIACONIE OUDE MANNEN EN VROUWENHUIS ingewyd 24 april 1759. Daaronder een chrostichon (een vers waarvan een aantal hoofdletters het jaartal in Romeinse cijfers aangeven) en de naam van Joan Stouw. Als omschrift een banderol met de namen van het college van regenten (10). Tot 1965 heeft de Diaconie Oudaen in haar bezit gehad en geëxploiteerd als opvang voor bejaarde inwoners van de stad. Bij het 200-jarig bestaan in 1959 kreeg het college grond aangeboden voor de bouw van een nieuw tehuis, het latere Transwijk.

Literatuur: M.G. Verbeek – Twee eeuwen Diaconale Bejaardenzorg, 1959

E. van Ginkel – Oudaen / Een weerbaar huis aan de Utrechtse Oudegracht. Matrij, Utrecht, 1999.

